

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Pápa, Petőfi Sándor utca 24–26., zsinagóga

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Kovács János Máttyás, Szilágyi Ákos

Tardos Károly • Szabó T. Anna

Selyem Zsuzsa • Stolcz Ádám

Mesterházy Balázs • Háy János

Emily Dickinson • Takáts József

Milbacher Róbert • Gazda Anikó

**LÉLEKPIACI
RÉSEK**

2018. 2. szám

Ára: 700 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Kunszentmárton, Deák Ferenc utca 20.,
egykori zsinagóga, ma Bartók Béla terem

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dickinson, Emily (1830–1886) amerikai költő

Gazda Anikó (1933–1990) művészettörténész

Háy János (1960) író, költő

Mesterházy Balázs (1974) író, költő

Milbacher Róbert (1971) író, irodalomtörténész

Selyem Zsuzsa (1967) író, irodalomtörténész

Stolcz Ádám (1989) költő

Szabó T. Anna (1972) költő, műfordító

Takáts József (1962) irodalomtörténész

Tardos Károly (1959) közgazdász, szociológus

E számunkat Gazda Anikó Fortepan Gyűjteménybeli képeivel illusztráltuk.

Legyen egyszerre archaikus és szexi! Olvasson **30 éves** folyóiratot!
Pompás cikkek, remek gondolatok! Ne maradjon le egyetlen számról se!
Legyen előfizetőnk! Utaljon **5500 forintot**, s Öné lesz 11 lapszám!
Vagy legyen **7000 forint** utalásával a **2000** támogató előfizetője!

Bankszámlaszámunk:

K&H Bank Zrt., 10201006-50165757-00000000

Ha utal, írja meg postacímét a ketezer.lap@gmail.com címre. Köszönjük!

A **2000** egyes számai kaphatók a lapárosoknál,
az Írók Boltjában, a Magvető Caféban
és az Atlantisz Könyvszigeten.

2000

I R O D A L M I   É S   T Á R S A D A L M I   H A V I   L A P

30. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Tardos Károly: <i>Beszélgetés Gábor György vallástörténésszel</i>	3
Szabó T. Anna: Csárdás	29
Selyem Zsuzsa: <i>Egy sötét pont a fehér sávon</i>	32
Stolcz Ádám versei	42
Mesterházy Balázs: <i>Lisbeth</i>	45
Háy János: Lánydal	51
Emily Dickinson versei	52
Takáts József: <i>A laterális útvonal</i>	58
Milbacher Róbert: <i>Petőfi és a naivitás visszanyerésének ábrándja</i>	68
Gazda Anikó fotói (Fortepan)	

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: BOJTÁR ENDRE | HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA

RETI PÉTER | SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÓRFŐZŐ ZSUZSA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Makó, Vorhand Mózes rabbi tér 3. (Eötvös utca 15.),
ortodox zsinagóga

„...konkurenciatörténet, a lelkek piacán...”

GÁBOR GYÖRGY VALLÁSTÖRTÉNÉSSZEL
TARDOS KÁROLY BESZÉLGETETT

Mi volt annak az oka és jelentősége, hogy a zsidóságnál viszonylag korán végbement a sokistenhitről az egyistenhitre való áttérés?

A kérdés azért izgalmas, mert rögtön egy olyan vallástörténeti problémának a lényegére kérdez rá, amely az utóbbi időben a vallástudomány területén legalábbis komoly polémákat eredményezett. Igazából a viták elméleti háttérét már Schelling megadta, aki az elsők között vetette fel, hogy valójában, azzal ellentétben, ahogy hisszük – hogy tudniillik előbb voltak a politeista vallások, és valamilyen fajta vallási fejlődésből következően alakult ki a monoteizmus – talán éppen a fordítottja igaz, tehát hogy a monoteizmus fejlődött politeistává, és aztán különböző okok miatt jött létre újra egyfajta monoteizmus. Ma mindenesetre elég sokan fölvetik azt – egyébként szerintem, ha vallástörténetileg nem is igaz a dolog, de vallásfenomenológiaiul mindenképpen elgondol-

kodtató –, hogy a monoteizmus tulajdonképpen visszalépés a politeizmushoz képest, amely a sokféleség, a sokszínűség, a tolerancia valamilyen fajta manifesztációja, és amelyhez képest a monoteizmus egyetlen istenre, egy értékrendre, egy megfelelési pozícióra szűkítődött le. Ráadásul a monoteizmus nem ismeri el, nem ismerheti el más istenek létét, ebből fakadóan sok más értékrend idegen számára, úgyhogy itt a tolerancia is számon kérhető. Na most szerintem ez azért problematikus.

A monoteizmusok egymás mellettségük esetén kerülhetnek tehát konfliktusba...

Monoteizmusok esetén a konfliktus nem az egy Isten körül van, hiszen a monoteizmusok közül mindegyik azt mondja, hogy egy az Isten, ebből fakadóan azonos az Isten. Nagyon megtévesztő egyébként, mert például az iszlámmal kapcsolatban mindig Allahról beszélünk, mint-hogyha ez az Allah más lenne, mint a

zsidó-keresztény hagyomány egy Istene. Nem más. Őt csupán így hívja a hagyomány, de ez ugyanaz az egy Isten. Az igazi konfliktust itt az jelenti majd, hogy ezt az egy Istent – amely kinyilatkoztatta magát, amely egy szent könyvben jelenítette meg magát – hogyan értelmezzük. Miként történik ennek a kinyilatkoztatott szónak az értelmezése. És nagyon fontos, hogy ez a kinyilatkoztatott szó mindig Istennel egylényegű, héberül a dabar, görögül a logosz, a beszéd, az isteni beszéd, amely ott elhangzott, és értelmezésre szorul. Maimonidész egy helyen azt mondja, hogy az a nagy kérdés, hogy mi együgyű, temporális emberek hogyan vagyunk képesek megérteni ezt az intemporális hangot, az abszolútum hangját, és ezt értelmezni, mert az értelmezés során jelennek meg majd a súlyos, gyilkos törésvonalak. Tehát az értelmezések jelentik majd a konfliktust. Nem az egy Isten léte, mert az egy Isten univerzális, az egy Isten térben és időben abszolút mindenre kiterjed – ezt csak azért mondom, mert a politeizmusban voltak helyi istenek.

Ráadásul az az érdekes, hogy ha valaki értő szemmel és füllel olvassa, hallgatja és értelmezi a bibliai textust – itt elsősorban a Tanakhra, tehát a héber Bibliára gondolok –, akkor azt tapasztalhatja, hogy vannak olyan részek a héber Bibliában, amelyeknél mintha a monoteizmus mellett vala-

mi politeista jelleg bukkanna elő. Ez arra enged következtetni, legalábbis engem, hogy volt olyan vallástörténeti, egészen pontosan olyan történelmi időszak, amikor a zsidóság is több istent ismert.

Korábban állítólag, tehát a korai időszakban...

A korai időszak több istent ismert. Ezek különböző törzsi istenek lehettek, és ezeknek a sorából nőtt ki mint legfőbb isten, majd egyetlen Isten, az az Isten, akinek a nevét nem mondhatjuk ki, a tetragrammattal leírt JHWH, az Örökkévaló. De mondom, vannak olyan helyek, amelyek arra engednek következtetni, hogy mintha a teremtő Isten mellett lett volna valami más erő, istenség. Rögtön a Teremtés Könyvében, a Zsoltárok Könyvében is vannak ilyen helyek. Ez csak azt jelzi, hogy a rendkívül gondos szerkesztés ellenére átcsúsztak bizonyos dolgok. Meg kell nézni a törvényeket, a törvényisméltéseket a héber Bibliában. Újra és újra előjöttek azok a példázatok, azok a törvényt megfogalmazások, amelyek a nép számára egyértelműen tiltották más istenek elismerését, más isteneknek való áldozást. De miért kellett mindig ismételni a törvényeket? Azért, mert valószínűleg voltak olyanok, akik idegen istenek felé kacsintgattak. Árulkodók azok a szövegrészek, ahol azt mondja a héber Biblia, hogy ne legyen más

Istened rajtam kívül, tehát mintha a héber Biblia és a történelmi környezet is tudna más istenekről, de azt mondja, hogy azok ne legyenek. Én vagyok a te Istened, az Örökkévaló, aki kivezettelek Egyiptomból, a szolgaság házából, stb. Szóval mindenképpen létezett ilyen tradíció, és meglehetősen sokáig fennmaradt. Ennek különböző okai voltak a népi hagyományban, a törzsi ellentétekben vagy, hogy a királyság idejére is hivatkozzam, amikor például Salamon olyan hölgykoszorúval, háremmel, vette körbe magát, ahol bizony idegen isteneket tisztelő hölgyek is előfordultak, vagyis...

...aktív nemzetközi politikát is folytattak.

Aktív nemzetközi politikát, nagyon bölcs politikát, politikailag, kereskedelmileg, de ez egyben olyan idegenek megjelenésével járt, akik másfajta értékrendek, kultikus gyakorlatok beáramlását is jelentették. S jelen voltak, jelen lehettek Izrael ókori történelmének majdnem minden időszakában...

...más istenek.

...más istenek.

A jeles vallástörténész, Mircea Eliade tézise szerint a vallások története a sokistenhittől az egyistenhiten keresztül a mindenfajta hitek hiányának irányába tart, lineáris fejlődés formájában. Erről

mit gondolsz? Vagy ez csak a második szakasza annak az általam indításként említett összefüggésnek, hogy először alakulhatott ki egyfajta monoteizmusból valamiféle politeizmus, merthogy onnan formálódhatott ki egy másfajta, őáltala is másként értelmezett monoteizmus?

Igen, ezek nyilván erős feltételezések. Magam is hajlanék arra, hogy egy egészen távoli történelmi korszakban, az ősember differenciálatlan gondolkodásában a kiszolgáltatottság mint életérzés lehetett olyan erős, hogy e kiszolgáltatottság miatt megfogalmazódott az erővel szembeni viszony. Az erővel, amely arról tehetett, hogy sikeres volt a vadászat vagy sem, hogy megfelelő volt az időjárás vagy sem. Tehát ott inkább, Rudolf Otto, a német evangélikus teológus szavaival, egy olyan „das ganz Andere”, tehát egy olyan egészen másként megjelenő erő volt jelen, amellyel megérte jóban lenni, nem érte meg konfrontálódni vele. Később, nyilván a sokkal differenciáltabbá váló világban, a különböző értékek, a különböző archék, a különböző elvek mögött érzett az ember valamilyen transzcendens, e világon túli erőt. És ezek az értékek az emocionális értékrendünk-től kezdve a minket körülvevő világ értékrendjén át a filozófiai értékekig és gondolatokig is olyan elvekben jelentek meg, amelyek mögött valamilyen istenséget feltételeztünk, a

szerelemtől a vizzályig, a háborútól a villámlásig, a túlvilágtól a tengerig és így tovább. Tehát a szépség, a bölcsesség, a harc stb. mindegyike mögött valamilyen istenség tételeződött, amely istenséggel ugyanúgy jóban kellett lenni, és amely istenség mintegy felelős volt azért, hogy a világban mi zajlik. Valószínűleg ennek a sokféleségnek kellett szépen lassan egységesülnie, és nem azért, mert ez valamiféle intolerancia kezdetét jelentette. Éppen ellenkezőleg: az egyistenhit, ez a monoteista gondolkodás, ez nemcsak birodalmi érdekek okán alakul ki, amire nagyon jó példa az egyre inkább már a saját romjaiban létező Római Birodalom újraegyesítése a kereszténység révén. Hanem arra is gondolhatunk, hogy az ember számára sokkal követhetőbbé válik egy olyan világkép, amelyben a különböző értékek, emóciók, intellektuális kötődéseink vagy cselekedeteink nagyjából egy értékrend metszeteiként jelennek meg. Mondok egy példát: Oresztész, amikor bosszút állt az apja haláláért és megölte az anyját, menekül és eljut Apollóhoz, és azt mondja Apollónak, hogy fogadj be, mert itt vannak a bosszúállás istenei, üldöznek. És akkor Apolló azt mondja, nem érdekel, hogy mit tettél, ez a te dolgod, de ha beállsz és a követőm leszel, akkor lesz katarzis, megtisztulsz, és minden rendben lesz. Tehát nincs morális számonkérés Apolló részé-

ről. De ez egy monoteista vallásba, a zsidó-keresztény hagyományba egyszerűen nem fér bele, mert ott nem indifferens mindaz, amit elkövettél, épp ellenkezőleg, pontosan ezért vagy számon kérhető. Tehát olyan nincs, hogy az egyik istenhez odamenekülök, és azt mondom, hogy kicsit gyilkoltam, de semmi probléma, a másik isten esetleg egy kicsit haragszik ezért, a harmadik isten pedig esetleg azt mondja, hogy gyilkoljak tovább, mert neki az tetszik. Hanem van egy egységes értékrend, ott van lefektetve a könyvben, ott vannak a törvények, ott van a Tízparancsolat, és így tovább.

Ezek mindenkire egyaránt vonatkoznak...

Mindenkire egyaránt vonatkoznak és mindenkire vonatkoznak. Nem lehet kibújni alóluk. Nem mondhatod azt, hogy kérem szépen, én nagyszerű zsidó vagy nagyszerű keresztény ember vagyok, igaz, tegnap 287 embert lekasabolgtam a Nagykorúton, ilyen nincs. Te tetted, szabad akarattal tetted, felelősséggel tartozol, számon kérhető vagy, és nincs fölmentés. Itt nincs olyan másik isten, aki azt mondja, hogy nem baj, ha követsz engem, akkor minden rendben van.

Értem. Ugyanakkor további érdekes elágazása lehet ennek a kérdésnek, hogy miért van az, hogy az ókorban politeis-

ta társadalmak, mint a görög, aztán a római, határozták meg a történelmet, holott ebben a szakaszban már érvényes lehet az a tézis, hogy az egyistenhit valamilyen szempontból fejlettebb társadalmat tükröz. Vajon csak azért volt ez jellemző, mert a monoteizmus, előbb a judaizmus, majd a kereszténység, amely, mint például Simon Róbert mondja, a perifériák innovációja volt a centrumhoz képest, csak később érett be? Miként magyarázod ezt?

Nagyon súlyos kérdés. Rögtön jelzem, hogy milyen hihetetlen belső ellentmondások vannak. Ismertek azok a válaszok, amelyek azt mondják, hogy a görög világ nem birodalom volt, hanem megannyi sok-sok polisz matematikai összessége. Ebből következően, bár tudjuk, hogy bizonyos történelmi pillanatokban létrejött azért egy erősebb szövetség, például a perzsa küzdelmek során, de végső soron ezek nagyon külön fejlődő poliszok voltak. Elég, hogyha csak a két legnagyobb poliszra, Athénre és Spártára gondolunk. És ez a sokszínűség és a birodalomnélküliség manifesztálódhatott a sokistenségben. A Római Birodalom ezzel szemben már birodalom volt, tehát ott aztán igény támadhatott az egységes szellemre, az adminisztrációban, a jogi, a katonai, a politikai gondolkodásban. És mégis, ott is a sokszínűség volt jellemző. Tehát az elméletünk nem stimmel. Ráadásul ennek a fordítottját is el szokták

mondani, miszerint milyen okos húzás volt a Római Birodalom részéről az, hogy nem egységesítette ezt a hihetetlen hatalmas kiterjedésű birodalmat, toleranciával fogadta be a különböző népeket, és tette magáévá isteneiket, kultuszaikat is. A probléma ezzel az, hogy itt a tolerancia szót én semmiképpen sem használnám. Nyilvánvalóan a rómaiak jól felfogott érdeke volt, hogy befogadják, hogy saját képükre és hasonlatosságukra egy picit átalakítsák ezeket a más isteneket. Nagyon jó példa erre, ahogy a görög istenvilágot átveszik, csak egy kicsit átrómaiásítják őket, és ezt mindegyik néppel, kultusszal megtették. Nagyon érdekes – hogy most zsidó vonatkozásban mondjak egy példát –, amikor Titusz hadai lerombolják Jeruzsálemet és a templomot, elviszik a templom kincseit, a menórát Rómába. De nem a kifosztás a lényeg itt, hanem hogy átvitték Rómába. Amikor a rómaiak megtámadtak egy idegen várost, akkor mielőtt megkezdték volna az ostromot, először is megszólították annak az idegen városnak az...

...istenét...

...az istenét, pontosan. Gyere át hozzánk, itt jó dolgod lesz! Látod, a szercse a mi oldalunkon áll, meg az erő, perceken belül legyőzünk titeket, de ha átfáradsz hozzánk, akkor ragyogó életed lesz. Ezt tették a jeruzsálemi szentély, illetve Jeruzsálem

megtámadása előtt is. Vagyis integrálni akarták ezeket az isteneket, integrálták is bizonyos szempontból, de ez nem tolerancia. A tolerancia az a másság elfogadása, még akkor is, ha nem értek azzal egyet, de ez egy modern fogalom. Szóval csak azt akartam mondani a görög meg a római példával, hogy vannak válaszok a kérdésekre, de ezek nem megnyugtatóak, mert egymásnak ellentmondóak.

A zsidóknál pedig a tizenkét törzs léte nem jelenthette volna azt, hogy mindegyik törzsnek van valami önálló istene? És hogy esetleg van egy közös isten? Miért ne jelenthette volna? Mégsem ez történt, hanem egy ellenkező folyamatnak lehetünk tanúi. Azt gondolom, amiben persze nem biztos, hogy igazam van, hogy ez azért jöhetett létre a zsidóknál, szemben a görög, római világgal, merthogy az különbözteti meg a görög-római világot a zsidó s a későbbi zsidó-keresztény tradíciótól, hogy a görög-római gondolkodásban az ember s a nép egyszerűen kiszolgáltatottja a történelemnek. A sors, a fátum, a végzet egyfajta pofozógépe az ember. Gondoljunk csak a szegény Oidipusz királyra, aki – minden szörnyű jóslat ellenére, amely azt mondta, hogy meg fogod ölni az apádat, az anyáddal házasságra lépsz és gyerekeket fogsz nemzeni – megpróbálja saját kezébe venni a sorsa irányítását, és mégsem sikerül, mert

beteljesedik a sors, kegyetlenül. Az ember itt kiszolgáltatott, és ez a kiszolgáltatottság az istenektől függ, az istenek jó- vagy rosszindulatától. Szemben a zsidó gondolkodással, ahol nincs sorsvaktság, nincsenek Oidipusz királyok. Ezt a történelmet egyetlen erő hozta létre, mégpedig az Örökkévaló, ez valamikor létrejött, valami felé tart, irányultsága van. S ha így van, akkor a történelem nem a sorsnak, a végzetnek kitett pofozógép szerepét játssza, hanem értelemmel telített, hiszen amit az Örökkévaló hozott létre és irányultsága van, az az értelem felé tart. A történelem menete ki van kövezeve morális, jogi elvárások egész sorával, és itt az ember nem lehet Oidipusz király, hanem szabad akarattal megteremtett lény. A szabad akaratnak pedig pont az az értelme, hogy bizonyos értelemben felnőttként kezel minket az Örökkévaló. Oidipusznak nem volt választási lehetősége, ezzel szemben a zsidó vagy a zsidó-keresztény hagyományban élő embernek van. Így viszont, ahogy a Biblia mondja, „a bűn ott hever a küszöbönél”, rajtad áll, hogy elbotlasz az ott heverő bűnben vagy átlépsz rajta, nem pedig a sors, a fátum, a végzet eredménye. Ezt a gondolatot a zsidó hagyomány legradikálisabb újdonságának tartom, a pogány, a görög-római, ókori keleti világhoz képest, tehát azt, hogy a történelem valamerre tart, aminek az értelmét folyamatosan

meg kell fejtenünk, s hogy az ember a saját kezébe akarja venni a saját sorsának az irányítását. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a görög történetíróknál, de a rómaiaknál is, a történelem sok-sok sztori matematikai összessége. A zsidó gondolkodásban viszont history van, a sztorik összefüggő rendszere. A zsidóság értelmet próbál adni a történelemnek. Csak zárójelben hadd jegyezzem meg: amikor arra kérdezzük rá, hogyan lehetséges, hogy egy nép, amely annyi borzalmas tragédián ment át történelme során, amely már az ókorban elveszítette a földjét, politikai hatalmát, kultuszcentrumát, bizonyos értelemben a nyelvét, hiszen szétszóródott, elveszítette a törvényeit, hogyhogya nem tűnt el a történelem sülyesztőjében? Pontosan azért, amit az előbb mondtam, tudniillik a legszörnyűsegebb, a legabszurdabb pillanatban is arra koncentrált, hogy túl kell élni, még a gázkamrák mellett is, mert nem lehet, hogy a történelem, amely Istentől ered, az abszurdításban végződjön. Tehát értelmet kell adni, tovább kell látni bizony a gázkamrákon túl is, mert nem lehet, hogy itt legyen vége a történelmének, a totális irracionálisban.

Mégis, ha abból a szempontból nézzük, hogy a perifériák innovációjaként ez az egyistenhit a zsidóknál vagy a keresztényeknél volt-e sikeres, akkor azt látjuk,

hogy nem a zsidóknál, illetve végül abban igen, hogy túléltek a diaszpórában is, ami nagyon nagy fegyvertény volt. A keresztények eközben képesek voltak bevonulni a Római Birodalomba és vallásuk pár évszázad alatt birodalmi vallássá vált. Tehát leginkább rájuk lehet érteni, hogy a perifériák innovációjaként a monoteizmusukból lett valami. Ez csak véletlen történeti különbség lett volna, vagy még miért alakulhatott így?

Nem, e különbség legfőbb oka az, és ezt nem szabad elfelejteni, hogy Izrael vallása, az egy nép vallása, míg a kereszténység a legkozmpolitább, ahol, mint Pál apostol mondja a leveleiben, nincs zsidó és görög, férfi és nő, szabad és rabszolga, ahol mindannyian egyek leszünk. Ez hihetetlen fontos dolog. De ez nem szembeállítja a két hagyományt, hanem megerősíti a kapcsolatukat. Hogy miért? A zsidók önfelfogása szerint ez a nép nem azért kapta az Örökkévalótól azt a megbízatást, amit kapott, mert jobb lett volna, mint a többi vagy rosszabb. Ez a nép pontosan olyan, mint a többi, ugyanolyan csodálatos, egyszerű hősei és hőstettei vannak és ugyanolyan nagy disznóságokat követett el, mint a többi nép. A héber Biblia ugyanakkor egészen egyedülálló produktuma az ókori világnak, ahol egy nép önkritikai attitűdje is megjelenik, ahol, szemben a görög és római felülmúlhatatlan hősökkel, még a legnagyobb kedven-

ceknél is, egy Dávidnál is, bizony a bűnért mindig bűnhődni kell.

Mennyire egyedi dolog az, hogy a történelem csapásait a zsidók a bűneikkel, az Örökkévalóval való szembeszegülésükkel magyarázták? Más vallásokhoz képest mennyire egyedi ez?

Ez abszolút egyedi.

És mi lehet ennek az oka?

Van egy nép, amely a saját önfelfogása szerint nem úgy nép, mint a többi. Míg a többi a történelem talaján jött létre, a franciától az oroszig, addig ez a nép, az önfelfogása szerint, Isten teremtménye, tehát transzcendens módon jött létre. Azért rossz például Illyés Gyulának az a közelítése, hogy legyenek szívek a zsidók eldönteni, hogy minek tetszenek lenni, zsidóknak vagy magyaroknak, mert párhuzamos népfogalmakban gondolkodik. Ez a nép azért teremtődött, hogy ezzel együtt feladatot adhasson neki az Örökkévaló. Vagyis ezért lehet egyszerre nyugodtan bárki zsidóként magyar, vagy zsidóként francia, vagy zsidóként orosz. Ezt a feladatot, amelyet kapott, cipeli, hordozza.

Ez mi is volt pontosan?

Ez a feladat, némileg leegyszerűsítve, és Rosenzweiget, a 20. század egyik meghatározó zsidó gondolkodóját hívva segítségül, a következő. A zsidóság számára a történelem

létrejött és mint mondtuk, értelemmel telítődött, és télosszal, céllal rendelkezik, valamerre tart. És ez a télosz, ez a cél, nem más, mint egyszer csak a történelem végéhez való elérés, ez a messiási birodalom, amely radikálisan más, mint az eddigi történelmünk, ahol farkas és a bárány gyilkolta egymást. Most pedig, ahogy olvashatjuk a héber Bibliában, ez olyan világ lesz, ahol a farkas és a bárány együtt lakozik. Van ennél nagyobb ellentét? Nincs. A bárány a jóság, a szelídség, a farkas a kegyetlenség, és most ez a kettő együtt lakozik, együtt él békében. Ez a történelem radikális megtagadása. És a feladat, amit kapott, az az, hogy minden olyan pillanatban, amikor a többi nép úgy gondolja, hogy már elérkeztünk ehhez a világhoz... (mert mondjuk egy utolsó zsarnok azt akarja elhíttetni a néppel vagy a világgal, hogy milyen nagyszerű világba érkeztünk, vagy mert olyan csodálatosnak véli valaki a demokráciát, mint mondjuk Fukuyama, aki a történelem végét megjövendölte)... akkor ebben a helyzetben a zsidóságnak az a feladata, sőt kötelessége...

...hogy kérdést tegyen fel...

...hogy megkocogtassa a népek vállát, és azt mondja, hogy ühüm-ühüm, ez nem a végállomás, tovább kell hajózni, ez nem az a föld, amiről beszéltünk. Lehet, hogy nagyszerű, de ez csak egy kis sziget vagy fél-

sziget. Tovább kell mennünk, abba a birodalomba, oda kell eljutnunk, ahol a farkas és a bárány valóban együtt lakozik...

Reflektált konkrétan így történetileg is erre folyamatosan a zsidóság?

Abszolút. Én már azt is reflektálásnak tekintem, hogy a messiási birodalom nem a zsidó nép számára jön el, hanem minden nép számára. Tehát nem arról van szó, hogy jaj de jó, a zsidó nép számára eljön, a többieket pedig ott egye meg a fene, hanem minden nép számára eljön. A zsidóságnak ezért is bizonyos értelemben dolga és kötelessége ott lenni a népek között. Ezért, mondja Rosenzweig, ezért a szörnyű és nehéz feladatért kapja meg a zsidóság annyiszor a zsidógyűlölet, a zsidóüldözés megannyi formáját, mert ez kellemetlen feladat.

De hol reflektál? A nyilvánosságban?

Az egész gondolkodásában. A vallási tudatában reflektál erre. És, megint csak Rosenzweigre hivatkozva, ez a két nép, a zsidóság és a kereszténység népe egymás nélkül nem is tud létezni. Ezek egymásra reflektálnak. A zsidónak csak akkor van értelme, ha van nem zsidó, és a nem zsidónak csak akkor van értelme, ha van zsidó. Egymásra reflektáló fogalmak. Rosenzweig azt mondja, hogy ez az üdvözülés két útja. Ugyanoda vezet, a különbség csak annyi, egy hason-

lattal, mint hogyha egy hegycsúcsra az egyikünk, mondjuk, a nyugati lejtőn indulna el, a másikunk meg a keleti vagy a déli lejtőn. De a végén ugyanarra a csúcsra érkezünk meg. Tehát ez az üdvözülés két lehetősége, nincs más. És ezért mondom én azt, ami metaforikusan is, de történetileg is igaz ebben a zsidó-keresztény tradícióban vagy nyugati világban, hogy itt egyszerre vagyunk mindannyian zsidók és keresztények. Tetszik, nem tetszik, ez egy másik kérdés. De abban a pillanatban, ha az egyik énedet megpróbálsz megtagadni, leköpni, akkor önmagadat köpöd le. Mert a nyelvünk közös, ez a zsidó-keresztény hagyomány nyelve. Ezért értjük egymás iróniáját, humorát, ezért értjük egymás képeit, metaforáit. Még akkor is, ha a történelemben ez számtalan gyűlölködés formáját ölti.

A zsidó-keresztény kapcsolatra még később visszatérhetnénk majd. Itt most azt szeretném megkérdezni, a zsidóság kapcsán, hogy milyen Isten is Jahve? Lehet azt is hallani, olvasni, hogy egy távoli, rejtőzködőbb Isten, mint mondjuk a közeli mitológiai istenségek, akik ugye akár közvetlen kapcsolatban vannak az emberrel, ugyanakkor azt is lehet olvasni, hogy mégis egy nagyon erős Isten és a gyenge államisággal szemben erősebb hatalmat képvisel, vagy főként pedig, amióta a zsidóság már diaszpórában él, azokhoz az államokhoz képest is erősebb

összetartó erő, illetve, hogy nagy közelséget biztosít ennek a legkisebb népnek. Tehát most rejtőzködő, távoli vagy pedig közelséget biztosító, erős Isten?

Valóban, nem olyan Isten, mint a görög-római hagyomány megannyi istene, akikkel együtt megyünk háborúzni, együtt ülünk le lakomázni, enni, inni, sőt, mi tagadás, sokszor megteszik azt, hogyha éppen nem vagyunk otthon, mondjuk kint vagyunk a harcmezőn, ámde otthon maradt a csinos, kívánatos feleségünk, akkor megérkeznek és befekszenek az ágyunkba. Természetesen ez nem ilyen Isten. Ez az Isten valóban egy rejtőzködő, láthatatlan Isten. Amikor Pál apostol elmegy Athénba és megtartja az aeropagoszi beszédét, akkor ott állnak körülötte ezek a derék pogányok, és azt hiszik, hogy megháborodott. Nem értik, miről beszél, hogy valami egy Isten? Körül kell nézni, mennyi van belőlük. Itt van mindegyiknek a szobra. És mi az, hogy láthatatlan? Mi az, hogy érzékelhetetlen isten? Hát mindegyik isten érzékelhető, itt vannak, eljönnek közénk, ezt teszik, azt teszik. Tehát nem értik meg ennek a lényegét. És valóban, itt olyan rejtőzködő istenről van szó, aki persze nem rejtőzködik, majd mindjárt mondom, hogy miért, csak az érzékszerveink előtt marad rejtve. Még kitüntetett kedvencének, Mózesnek sem mutatja meg önmagát, háttal vonul el előtte. És amikor Mózes a csipkebo-

kor jelenetben kérdezi, még a nevét sem mondja meg. Az ókori gondolkodásban a név ismerete az identitás ismeretét is jelentette, ha ismerem a nevedet, akkor már manipulálni tudlak, rossz célokra. Tehát ezért is volt tabusítva a név. Valóban, nem úgy mutatkozik meg ez az Örökkévaló, hogy lejön közénk, kezét fog, hogy kitol velünk, vagy megviccel minket vagy befekszik az ágyunkba. Más módon mutatkozik meg. Nem véletlen, hogy tiltja a zsidó hagyomány az ábrázolást. Minden ábrázolás csak antropomorf jellegű lehet. Nem véletlen, hogy a keresztény hagyományban, ahol ábrázolják ezt az Istent, legtöbbször valami szakállas bácsit, bölcs öregurat látunk, aki ott ül a felhőkön, intézkedik. Nem lehet ábrázolni, mert az ábrázolás már érzékivé tétel. Ugyanakkor ez az Isten mégiscsak folyamatosan megmutatkozik a történelemben. Ő a történelem ura. A Tízparancsolat legelső igéjében, ami nemcsak a zsidó nép, hanem az egész civilizált emberiség alkotmánya is, azt mondja ez az Isten, hogy én vagyok az Örökkévaló, aki kivezettelek téged Egyiptomból, a szolgaság házából. Nem azt mondja, hogy én vagyok az Örökkévaló, aki megteremtetem a Földet meg az Égboltot meg a vizeket, meg fölszegeztem a csillagokat meg a Holdat. Hát persze, ő az, ki más, egyetlen Isten van. De ehelyett egy olyan történelmi pillanattal azonosítja önmagát,

amely minden későbbi történelmi pillanatnak megadja az értelmét. Azt mondja, hogy én vagyok az, aki kivettelek téged Egyiptomból, a szolgaság házából, tehát szabaddá tettelek, mert csak szabad ember kaphat törvényeket, majd elvettelek téged a Sinai-hegyhez, ahol megkaptátok a törvényeket. Egy rabszolga nem tud mit kezdeni a törvénnyel. Egy szabad nép tud szabadon választani, kaphat törvényeket, kérdés, milyen a szabad viszonyulása a törvényekhez. A történelem istene a történelemben mutatkozik meg, vagyis amikor a nép bűnöket követ el, letér az útról, akkor a történelemben mutatja meg az erejét, ráküldi a babiloni hadakat, stb. Tehát a történelem az a terep, ahol kommunikálunk egymással. És hogyha minden jól alakul, akkor megemlékezik az Örökkévaló az ígéreteiről és megint a történelemben teszi a jót, például bevezeti a népet a sokat ígért, tejjel-mézszel folyó Kánaánba. Tehát a történelemben mutatja meg magát, nem pedig úgy, hogy odajön és barackot nyom a fejedre vagy leül veled lakomázni. Ez ilyen Isten.

Persze, amikor az ember Istenről beszél, nem tud másként beszélni róla, csak antropomorf módon. Csak az emberi fogalomkészlet, az emberi nyelvi struktúra mentén tudunk beszélni. Nem festjük meg, legalábbis a zsidó hagyományban nem szabad, de a nyelvezetünkben sokszor meg-

festjük őt, idézőjelben mondom. Azt mondjuk, hogy a haragvó Isten vagy a bosszúálló vagy a népet vezető Isten. Nem az, egyik sem az. Nem véletlen, hogy már a középkorban kialakul a negatív teológia, amely azt mondja, hogy Istenről nem lehet beszélni. Wittgensteint idézném: amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. Mert minden megfogalmazás rossz megfogalmazás, még csak nem is jó az Isten. Jó a szomszéd néni, aki mindig ad sőt, ha nálam elfogyott, vagy vigyáz a lakásra, ha elutazunk. De Isten nem jó. Sokkal-sokkal több annál: metafizikai rejtély. És ezt maga is állítja. Amikor Jób azt mondja, hogy mindenben betartottam az előírásaidat, istenfélő vagyok, és te mindent elvettél tőlem, a gyerekeimet megölted, elpusztítottad a nyájamat, a házamat, akkor Isten azt mondja, hogy te Jób, hát mit tudsz te rólam? Nem látsz bele a dolgaimba, csak a parányi saját metszetedet láthatod, de nem ismered az én világalkotó tevékenységemet. Tudom, sok esetben ez nem megnyugtató válasz, de hát az egész életünk nem megnyugtató, tele van rejtéllyel, és bizony ez a metafizikai rejtély, ez ott van ebben az Örökkévalóban, akiről soha nem tudunk úgy beszélni, hogy leírjuk. Ő mindig rejtély marad. Ahogy nem tudjuk, hogy a messiási birodalom mikor jön el. Megint csak Pál apostol egyik levelére hadd utaljak, ahol azt írja, hogy úgy fog eljönni, mint

éjszaka a tolvaj. Tehát nem vesszük észre, és nem a mi dolgunk kiszámolni. Nem véletlen, hogy Rosenzweig legismertebb könyvének utolsó fejezetében zsarnoknak tekint mindenkít, aki sietteti ennek a világnak az eljövételét, aki úgy gondolja, hogy most akkor ez a harc lesz a végső, és mi, emberek most elhozzuk azt a végső világot.

Ugyanakkor ez a metafizikai rejtély azért nem azonos a filozófusok Istenével, nem azonos, mondjuk, Arisztotelész metafizikájával, ugyanis Arisztotelész Istenének nincsenek morális elvárásai, azok filozófiai elvek, filozófiailag, metafizikailag, logikailag felépített kiinduló és végső pontok, amelyeknek nincs felém irányuló morális elvárása. A filozófusok istene nem köt szövetséget, semmilyen emberrel. Ez az Isten szövetséget kötött az emberrel és a népével, elvárásai vannak. Az embertől is elvárja, hogy eleget tegyen ezeknek, de őrá is kötelezőek ezek az elvárások. Amikor ígér valamit, akkor egy idő után megemlékezik az ígéretéről és tényleg beteljesíti. Tehát egy szövetségről van szó.

Áttérve a zsidó-római konfliktusra: mennyiben volt az ókorban a zsidók számára a legdrámaibb esemény a Római Birodalommal való konfliktus kimenetele? Össze lehet-e egyáltalán hasonlítani, mondjuk, az egyiptomi szolgaságot, a babiloni fogságot, a perzsa uralmat, il-

letve a rómaiaktól elszenvedett vereségből adódott kényszerű diaszpórát?

Van ennek egy nagyon érdekes ambivalenciája. Egyfelől az ókori zsidóság bizonyos értelemben két legtragikusabb pillanata a két templom lerombolásának a pillanata, a kultuszcentrum megszűnte, az addigi törvényeinek a megszűnte, hiszen nem tud a továbbiakban templom nélkül úgy létezni, ahogy a templomi időszakban. A diaszpóra, a szétszóródás, a babiloni fogság, az, hogy deportálták a népet, ezek a legtragikusabb pillanatok. A rómaiakat a rabbinikus hagyomány, tehát a talmudi hagyomány egyáltalán nem véletlenül sokszor a legnagyobb bűnösnek nevezi, a legnagyobb elenségnek tartja. Másfelől azonban van itt egy érdekes összefüggés. Bár a diaszpóralét, a nép szétszóródása persze tragikus, másfelől a zsidóságnak van egy alapszabálya, amelyet Jeremiás próféta fogalmazott meg egy levélben azok számára, akik a babiloni fogságban éltek, miszerint a ti feladatotok az, hogy betartsátok az ottani törvényeket, az állami törvényeket. Ez majd később úgy jelenik meg a rabbinikus hagyományban, hogy „dina de-malkhuta dina”, azaz az állam törvénye a törvény. Tehát ezt tartásátok szem előtt, és ezen belül nősüljétek, menjétek férjhez, szüljétek gyerekeket, vegyétek földeket, éljétek az ősatyáitok törvényei szerint az életeteket, tehát

éljetelek zsidóként a zsidó törvények szerint, de az állam törvényeit tartásatok be. Egyébként a kereszténység is azt mondja, Jézus is azt mondta, amikor provokálták őt az adóval, hogy add meg a császárnak, ami a császáré és az Istennek, ami az Istené – tehát be kell tartanod az állami törvényeket, adóznod kell. Ez nagyon fontos, különösen innen a 21. századból szemlélve. A mai világban az iszlámmal kapcsolatosan szoktak erre hivatkozni, ahol úgy tűnik, hogy van olyan értelmezése a Koránnak, amely szerint az állami törvényeket nem kell feltétlenül szem előtt tartani, az állami törvényeket a saría, tehát a vallásjog felülírja, mert az állami törvényeket emberek alkották, ezzel szemben a saría az istentörvény. Nem azonosítom ezzel az egész iszlámot, isten ments, de azt állítom, hogy van ilyen irányzat is, miszerint, ha a szent ügy, a vallási jog, a dzsihád úgy kívánja, akkor az állami törvényeket nyugodtan ignorálhatjuk, akkor lehet gyilkolni, metrót robbantani, repülővel belerepülni egy toronyépületbe, kamionnal elgázolni tengerparton sétáló embereket és így tovább. A zsidó-keresztény hagyományban ez nincs. A zsidóknak van olyan feladatuk, hogy a diaszpóralétben is meg kell találniuk önmagukat, zsidóként kell élni, de csak akkor kell fellépniük az állami normatívákkal és törvényekkel szemben, hogyha azok már

nem teszik lehetővé, hogy saját hagyományaik szerint éljenek. De addig nekik ott a helyük, akár mint az egyiptomi Alexandriában létrejött diaszpórában, ahol olyannyira otthon érzik magukat, hogy el is felejtik a héber nyelvet, görögül beszélnek, direkt nekik kell lefordítani a teljes Bibliát görög nyelvre, ez a Septuaginta, hogy tudjanak legalább a saját szentírásaikkal foglalkozni, az ókor egyik legnagyobb zsidó bölcselője, Philón ott születik és ott alkot görög nyelven. És ugyanígy tudjuk azt, hogy miután a perzsák elfoglalták a babiloni birodalmat és hazaengedték a zsidóságot, sokan ott maradtak a diaszpórában, mert ahogyan Jeremiás próféta írta, földet vettek, megnősültek, férjhez mentek, már ott érezték jól magukat.

Úgyhogy ezzel csak azt akarom mondani, hogy egyfelől persze tragédia az, hogy elveszítik a politikai hatalmukat például a rómaiaknál, de másfelől a népek között levés soha nem tragédia a zsidóságnak. Egy nagyon modern példát hadd mondjak erre. Amikor volt az öbölháború, akkor ezek a képek végigjárták az akkori médiát. Azt lehetett látni, hogy ortodox rabbik utaznak el Izraelből, állnak a tel-avivi repülőtéren, és készülnek elmenni. Sokan ezt úgy állították be, hogy íme, ezek a gyáva rabbik most menekülnek Izraelből, mert félnek, hogy Izraelnek vége lesz. Szó nincs gyávaságról.

Arról van szó, hogy ez a kötelességük. Ha felmerülhet az, hogy Izrael valamely szörnyű katasztrófa révén elpusztul, ők nem pusztulhatnak el. És nem azért, mert a saját irhájukat mentik, hanem azért, mert nekik ott kell lenni a többi nép között, hiszen ráadásul az ő felfogásuk, az ortodoxia felfogása szerint Izrael nem egy lépcsőfok a messiási birodalom felé, hanem egy világi, parlamentáris berendezkedésű társadalom, mint Németország vagy Franciaország. Tehát az ortodoxia közelítésében, hogyha fennáll annak a veszélye, hogy ez az állam elpusztul, a zsidóság akkor sem pusztulhat el. A feladat fontosabb, a megbízatás, amit az Örökkévaló adott – azt tovább kell vinni.

Ez olyan, mint amikor a templomot elpusztították, és csak azt kérték a bölcsék, hogy add nekem Jabnét.

Így van. Pontosan erről van szó, hiszen a gondolatot, a szövetséget, az Istennel kötött, az Örökkévalóval kötött szövetség értelmében tovább kell örökíteni. Ha más körülmények között, más körülmények között is, akkor is.

A zsidó-keresztény konfliktus kapcsán hogyan látod például Vermes Géza kutatásait, aki nagyon kifinomultan leírta többek között, hogyan ment végbe a zsidó vallás kereszténnyé átalakuló ágának metamorfózisa, először zsidó-kereszténnyé, majd kereszténnyé, és hogy

ennek során hogyan kommentálták a zsidókat? Miként vélekedsz erről?

Vermes Géza kutatásainak többféle vonulatáról is beszélhetünk. Volt qumráni tekercs szakértő is, illetve valóban a kereszténység kialakulásának is kiváló ismerője. Irányadó volt a kutatásaival. A zsidó Jézusról szóló könyvsorozata olyan alapvetés arról, ami mellett persze majd két évezred folyamatosan elment bekötött szemmel, amelyet ma már, ha nem veszünk figyelembe, akkor semmit nem értünk ebből a két hagyományból. Egy parányit hadd utaljak vissza a kereszténység előtti, tehát a pogány világnak a zsidósághoz való viszonyára. Ott azt kell látnunk, hogy az egészen régi leírások, a pogány világ beszámolóí a zsidóságról teljesen tárgyyszerűek, ma azt mondanánk, néprajzi jellegűek, nincs bennük semmi negatív. Ott kezdődik a változás, amikor a Római Birodalom az addig hegemon helyzetben lévő görögség helyébe nyomul. Ekkor a görög világ fordul oda a rómaiakhoz, és azt mondja nekik, hogy nem velünk van a bajotok, hát mi ugyanolyanok vagyunk, mint ti, ugyanaz a mitológiánk, legfeljebb egy kicsit rómaiásítjátok. Hanem itt van ez a nép, ez egy nyakas nép, ez egy lázadózó nép...

Ezt mondták a keresztények is ugyanígy. Természetesen. Tehát ezekkel van bajotok valójában. A nemzet iste-

neit elhagyták és valami egy Istenről beszélnek. Itt tudni kell azt, hogy a görög-római világban az egyistenhit annyira értelmezhetetlen volt, hogy azt mondták, hogy az nem is hisz istenben, ateista. Szembeszállnak a hatalommal – amikor például Antiochus IV. Ephiaphanes durva, erőszakos hellenizációs kísérlete során betiltotta a körülmetélékést, betiltotta a szombatot, tehát a legfontosabb zsidó előírásokat. Hát igen, ilyenkor föllázadnak. Vagy ahogy később sem tudták elfogadni azt, amikor Caligula vagy mások provokációból a templomba szobrot akartak fölállítani. Nem a hatalom ellen lázadtak, hanem a saját szokásaik megőrzése érdekében. De ezt mind félreértette tudatlanságból vagy szándékosan az antik világ, és ezért rámutattak a zsidókra. Nem véletlen tehát, hogy az első igazán zsidóellenes szövegek görög szerzők vagy görög nyelven író szerzők tollából jelennek meg. A rómaiak ugyanakkor a zsidókat pontosan annyira nem kedvelték, amennyire nem kedvelték a többi nem római népet sem. A római kultúrfőlény pozíciójából lenézték.

Azt írod az Idő nélküli hely című kötetedben, hogy ők leginkább egy ilyen egzotikus népnek tekintették a zsidóságot.

Így van. De mondom, mindegyiket, amelyik nem volt római. Azok

barbárok voltak. Nem volt különbségtétel. Úgy számolnak be például a germánokról is, hogy azok bűdös hagymaszagúakat böfögnek. Juvenalis vagy Tacitus is ilyen hangot enged meg magának hol a germánokkal, hol a zsidókkal szemben. Horatius például leírja egy helyen, hogy ezek a zsidók szombatoként böjtölnek. Nem böjtölnek. Ma már azt is tudjuk, hogy a pihenőnap, az nem a lustaság megnyilvánulása, hanem az egész civilizált világ ritmikájának az egyik legalapvetőbb eleme. Csak a görög-római világban nem volt pihenőnap. A zsidóknál viszont ez a pihenőnap nemcsak a zsidókra vonatkozott, hanem a rabszolgákra is, sőt az állatokra is. Mert kell egy nap, amikor megpihenünk, fizikailag is, meg lélekben is. Zseniális találmány, azóta ez már elterjedt, de a római világ ezt nem értette.

De aztán éppen a rómaiaknál is kezdett elterjedni ez a pihenőnap...

Hogyne, természetesen. Ezek inkább a római kultúrfőlény pozíciójából a többi nép elleni fricskák voltak. Az igazi zsidóellenesség, amely persze felhasználta a rómaiak meg a görögök judeofób állításait, a kereszténység elterjedésével kezdődött.

Már a II. században elkezdtek hangsúlyozni, például Jusztinosz, hogy mi vagyunk az igazi izraeliták.

Verus Israel, az igazi Izrael.

Aztán egy Szókratész nevű történetíró az 5. században, hogy a zsidó vallás keresztény vallássá alakult át.

Igen, szóval volt az idősebb testvér és a fiatalabb testvér. A kereszténység, létrejöttének pillanatában, zsidó irányzat, ha úgy tetszik, szekta volt. Jézus egy körülmetélt zsidó ember volt. A tanítványai, az apostolok mind, kivétel nélkül körülmetélt zsidó emberek voltak. Azt a nyelvet, szókészletet, azokat a metaforákat, tanításokat, szólásokat, amelyek megjelennek a jézusi beszédekben és amelyek aztán később megjelennek az evangéliumokban is, azokat csak zsidók érthették. Pogány ember abban a korban nem értette, nem érthette, hogy miről van itt szó. Ez kimondottan a zsidókhoz szólt. De hozzátéveszem, hogy az első században a zsidóság nagyon vonzó volt a külvilág számára, és nagy számban tértek be a zsidóságra a pogány világból, ezek voltak az úgynevezett prozeliták. Sok minden miatt volt vonzó. Mert a zsidók például nem tették ki a beteg, gyenge gyerekeket a Taigetoszra. Ez elképzelhetetlen volt a zsidóság számára. A pogány világban egy özvegyen maradt asszony, egy árván maradt gyerek pusztulásra volt ítélve. Ezt megint csak nem engedte a zsidó hagyomány. Törvényekben rendelkezett és gondoskodott az árvákról, az özvegyekről, a szegényekről, az idegenekről, a gyengékről, a magukra maradtokról, a temetésről,

senki nem maradhatott temetetlenül sem. Ezek az etikai elvek egyre vonzóbbakká tették a zsidóságot, és tértek be az emberek. Na most amikor a kereszténység terjedt, az zaklatott időszak volt, a rómaiak okán is, szociális okok miatt is, és ekkor a zsidóság körében felerősödött a Messiás várása, ugyanis volt egy olyan hagyomány, hogy a Messiás akkor fog eljönni, amikor már elviselhetetlenné válik az élet. És annyira elviselhetetlennek érezték sokan, hogy úgy gondolták, most jön el a messiás. Ennek számtalan jelét adták. Néhányan kivonultak a pusztába, és a tanítók önmagukat kezdték el úgy hirdetni mint messiást, aki elhozza a zsidóság számára a várva várt birodalmat. Ezek az irányzatok szembekerültek a hagyományos, ortodox papi hagyománnyal, de mind zsidó irányzatok voltak. Egy idő után persze felmerült a kérdés, hogy akik betértek a zsidóságra, azoknak természetesen részesedniük kellett a zsidó előírásokból, a körülmetélkedéstől az étkezési törvényekig, és így tovább. És ez így van mind a mai napig, a zsidóság természetesen ugyanilyen nyitott hagyomány. Akkoriban azonban felmerült a kérdés, hogy akik a keresztény szektába akartak betérni, a Jézus-követők, azoknak föl kellett-e venni a zsidó szokásokat, tehát előbb zsidókká kell válniuk, körülmetélkedés, étkezés stb., vagy nem. És ebből nagy vita

lett az első pillanattól kezdve. Péter és Pál apostol vitáját az Apostolok cselekedeteiben lehet követni. Péter szigorúbb álláspontot képviselt, azt mondta, hogy mi dolgom a körülméletlenek között, míg Pál kinyitotta a kaput és a kereszténységet kezdte leszakítani a judaizmus köldökzinórjáról azzal, hogy azt mondta, nem kell zsidóvá válni ahhoz, hogy keresztény legyél. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy ez lesz a keresztény teológia későbbi nagy tévedése, ugyanis Pál nem azt mondta, hogy a zsidó törvények már elavultak. Ilyet nem mondhatott, hiszen amit az Örökévaló ad, az örök. Pál azt mondta, hogy ezeket a törvényeket mi, zsidók kaptuk. Nekünk örök törvények, számunkra örökké kötelezőek, de nem lehet ezeket a törvényeket mások számára kötelezővé tenni, mert nem nekik szólnak. Tehát nyugodtan be lehet térni ebbe a szektába, ebbe a Jézus-követői irányzatba anélkül, hogy zsidókká válnának ezek az emberek. És így egyre többen tértek át ebbe a hagyományba.

Na most a kérdés az, hogyan viszonyul ezek után ez a hagyomány a saját múltjához, a saját zsidósághoz, idősebb testvérhez a fiatalabb testvér. Hát nem tagadhatták meg a zsidó múltat. Egyrészt azért, mert, bármilyen furcsa ez a mai fülünknek, egy olyan korszakról volt szó, amelyben plauzibilis érvnek számított, hogy ki tud ősi törvényt,

hagyományokat felmutatni. A pogányok például azzal piszkálták a pogány keresztényeket, hogy mit akartok ti? Ti csak tegnapiak vagytok, legalább a zsidók ősatyáinak is vannak törvényei. Ezek után a kereszténység nem szakíthatta le magát a zsidó hagyományról, épp ellenkezőleg, erősíteni kellett, és azt mondták, hogy igen, tulajdonképpen a zsidó hagyomány, az a mi hagyományunk, de mi vagyunk az igazi Izrael, mi teljesítjük be igazából ezt az egészet, a stafétabot hozzánk került, mi viszük tovább a hagyományt. És a kereszténység úgy tekint vissza a héber Bibliára, hogy azt mondja, ahol abban pozitív dolgot látunk, az valószínűleg rólunk szól, a mi előképünk, mert például a körülmetélés, az a keresztység előképe. Ami meg negatív, ott visszamutat a zsidóságra, és azt mondja, hogy na, látjátok, ezért kellett új szövetséget kötni az Örökévalónak, ezért kellett egy új népet választania, a kereszténység népét.

Azt is mondják, hogy Jézus keresztre feszítése volt az az aktus, amivel a zsidók a legszentségtelenebb bűnt követték el és emiatt, ahogy Pál is mondja, most már Isten haragja rajtuk van, aztán ahogy Órigenész mondja, emiatt úgy kellett lennie, hogy Jeruzsálem földig pusztul, és a zsidók földönfutóvá válnak. Te meg azt mondod, hogy ettől függetlenül is...

A következő volt itt a probléma. Tehát egyfelől így pozicionálja ma-

gát most már a pogány világból érkező kereszténység, miközben, mint mondom, a zsidó-kereszténység egyre inkább eltűnik, a 2. század közepe tájékán már tulajdonképpen nincs is. Ugyanakkor felmerül az a nemcsak teológiai, hanem logikai kérdés is, hogyha tehát mi vagyunk az új Izrael, az igazi Izrael, mi visszük tovább az örökséget, akkor a zsidóság elveszítette a szerepét, azaz akár el is tűnhet a történelem színpadáról. Nagyon érdekes, hogy a keresztény történetírók mind úgy emlékeznek vissza például a második templom pusztulására, hogy ez most már egyértelműen az idők jele, ez a nép most radikálisan eltűnik, a rómaiakat bízta meg az Örökkévaló azzal, hogy tüntesse el őket. Igen ám, de a zsidóság nem pusztult el, fennmaradt. Itt, ott, diaszpórákban, de fennmaradt. És ezt a teológiai és logikai problémát értelmeznie kellett a kereszténységnek. És erre születik meg az a válasz, hogyha van Krisztus, márpedig van, és ha van a Krisztusnak népe, márpedig van, ez a kereszténység, az Újszövetség népe, továbbá, ha van Antikrisztus, márpedig van, és ezzel az Antikrisztussal Krisztus folyamatosan harcban áll, egészen az idők végezetéig, akkor ennek az Antikrisztusnak is van népe, ez pedig a zsidóság. Vagyis a zsidóság ebben a történeti, üdvtörténeti rendben diabolizálódik, a Sátán népévé válik. És ha megnézzük, csupa olyan tulaj-

donságot ölt magára, amely tényleg diabolikus. Hát van annál nagyobb bűn, minthogy megfeszítsék Isten egyszülött fiát, az Istennel egylényegű Jézus Krisztust? Így szól az Istengyilkosság vádja. Van nagyobb bűn a rituális gyilkosságoknál? Rituális gyilkosságokkal vádolják a zsidóságot. Milyen érdekes, hogy egykor a pogányok vádolták a kereszténységet azzal, hogy titkos összejövetelen gyermekeket ölnek meg. Most ezt a vádat kapja vissza a zsidóság a kereszténységtől. Van annál nagyobb sátáni bűn, mint a kútmérgezés? Van diabolikusabb bűn, mint az ostyagyalázás? Az egész középkoron végighúzódnak ezek a szörnyű vádak és így diabolizálódik ez a nép. Meg kell nézni, hogyan ábrázolódik majd egy kicsit később a középkorban, mondjuk, az amúgy zseniális németalföldi festőnek, Boschnak a vásznain, ahol küllemükben is sátáni arcélú figurák jelennek meg a keresztre feszített vagy a keresztre feszítéshez cipelt Jézus körül. Jézus pedig, aki körülmetélt zsidó férfi, a keresztény hagyományban egyre inkább elveszíti zsidó vonásait, sémita jellegzetességét.

Ágyékkötőt kap.

Pontosan. Nem azért, mert olyan szégyenlős a kereszténység, a mézitelenség ábrázolásával tele van az egész keresztény középkor, olyan regényeket olvashatunk a közép-

korban, hogy a 21. századi pornográfiahoz szokott tekintet is elámul ezektől. Tehát nem szemérmes, hanem egyvalamit kell letakarni, nem Jézus férfiaságát, hanem azt a kis jelet, amely egyértelművé tette az ő hovatarozását, hiszen mint minden zsidó kisiút, így Jézust is nyolcnapos korában körülmetélték. Ezt a jelet kellett eltüntetni. Továbbá Jézus az ábrázolások sorában egyre szőkébb lesz, egyre kékszeműbb, egyre egyenesebbé válik a haja, tehát elveszíti sémi jellegzetességét, egyre északibbá, árjábbá válik, mintha nem is lenne semmilyen zsidó eredete, hanem valami egészen más.

Múltba zárt jelen című kötetemben ezt nagyon szépen végigvezeted. Azt is bemutatod, hogy rendeletekkel miként korlátozták már az 5. századtól kezdve a zsidóságot, hogy már akkor voltak pogromok és zsinagógapusztítások, felgyújtások, és a püspökök is támogatták ezeket, és ha a császár nem volt elég aktív, akkor kiátkozással fenyegették meg. Azon gondolkoztam aztán én is el, hogy miként lehetett, hogy a zsidók és a keresztények két évezreden keresztül így össze voltak kötve, s a keresztények inkább diabolizálták és gyűlölték a zsidóságot, minthogy egyszerűen félre tudták volna tenni. Merthogy az egyik a másikból fejlődött ki, mert ott volt a Biblia...

Ott volt az egy Isten, amelyik közös...

Igen, és még mai napig is ilyeneket hallani, hogy ez tulajdonképpen másfél valás. Ezért gyűlölik így a másikat, mert összefüggnek, mert nem tudnak megszabadulni tőle?

Megint egy pillanatra vissza kell ugrani az ókorhoz, amikor, mint említettem, sokan tértek be a pogány világból a zsidóságba, mert vonzó volt. Nagyon sokan, akik kívülről érkeztek a kereszténységbe, egy csomó zsidó szokást, hagyományt már korábban felvettek. Ma már tudjuk, hogy a legelső, a zsidókat keresztény részről támadó szövegek valószínűleg nem általában a zsidóságot támadták, hanem azokat, akik zsidó szokásokat vettek fel, zsidó ünnepeket ültek meg, zsidó hagyományokat követtek, tehát akik valamilyen módon a konkurens vallást követték. Ne felejtjük el, mindentől függetlenül, hogy a vallások története minden korban, a 21. században is egyúttal egyfajta konkurenciatörténet, a lelkek piacán való mozgás története. A kialakuló és a zsidóságról immár leszakadó kereszténység így dühödten érezte, hogy akik beérkeztek hozzájuk, azok olykor zsidó hagyományokat, a szombat tiszteletét, egyéb ünnepek tiszteletét tartják szem előtt, és ezek ellen irányultak a legkorábbi támadások. És amit az előbb mondtam az idősebb testvér és a fiatalabb testvér kapcsolatáról, Freud azt szépen tudná értelmezni, hogy az idősebb testvérral

szemben mindig a fiatalabbnak van valami furcsa viszonyulása, hogy őt valahogyan le kell győzni. Minden új nemzedék számára az előtte járó nemzedék legyőzendő, eltakarítandó, elsöprendő. Tehát van egy üdv-történeti konkurencia, ez a zsidóság, és ezzel valamit kezdeni kell. És ez a diabolizálódás forrása. És nagyon érdekes, hogy Szent Ágoston, aki a 300-as évek végén, 400-as évek elején él és alkot, már nem akarja eltakarítani a zsidóságot az útból.

Hanem tanúként akarja megőrizni.
Pontosan. Tanúként, tehát azt mondja, hogy maradjanak életben, az a jó, ez a nép élő tanúsága a jézusi eseménynek, Jézus életének, annak, hogy Jézus itt volt, hogy a Messiás egyszer már itt járt közöttünk. Teljesen megváltozik a pozíció. De ezzel együtt a zsidóság üdv-történeti ellenségük, és ez a majdnem kétezer év keresztény mindennapjaiban is megjelenik. Mindenekelőtt a prédikációban. A prédikáció évszázadok során a legelterjedtebb irodalmi műfaj volt, olyan világban, ahol az emberek jelentős része analfabéta volt, de a templomi prédikációval mindenki találkozott. Hogy ezek sorában az egyik legkorábbiakra utaljak, Jóannész Khrüszosztomosz, azaz az Aranyszájú Szent János zsidók ellen írt homíliái, prédikációi abszolút sántáni vonásokkal látják el a zsidókat, ez Aranyszájú Szent Jánosnál tető-

zik, és ez a hagyomány tart végestelenségig, évszázadokon át.

Az volt a nagyon érdekes nekem, hogy aztán jött a reformáció, és Luther is eleinte még bízott a zsidóságban, hogy meg fog térni, belátja, hogy Jézus volt a Messiás, de aztán rájött, hogy nem fog megtérni, és onnantól kezdve...

Abszolút ellenük van.

A zsidók olyan eltakarítását javasolta, amely már szinte hasonlított a 20. századéhoz.

Úgy van, de még egy történelmi példa van erre, egy Luthert megelőző történelmi példa, Mohamed. Mohamed a helybeli zsidókra pontosan ugyanúgy számít, mint majd később Luther. Úgy gondolja, hogy meggyőzhetőek. És viszonyul a hagyományhoz, tehát Mózeszt is prófétának tartja a saját hagyományában Jézusig elmenően, de azt mondja, hogy a zsidók be fogják látni, hogy ugyanakkor a próféták sorában a legigazibb próféta maga Mohamed, aki Gábrriel arkangyalon keresztül kapta meg Allah kinyilatkoztatását. Ez nem jött be, csalódnia kellett, és attól kezdve radikálisan fordul ellenük, ahogy Luther, és így válik a zsidógyűlölet az iszlám, legalábbis az iszlám egy meghatározó részének a tradíciójává.

Nagyon érdekes ez a két történelmi példa, holott ilyen nagy időtáv van közöttük. Említettük a ju-

deofóbiát, a zsidók ellen irányuló csipkelődést. Az antijudaizmus már teológiai megalapozottságú, de itt még messze vagyunk az antiszemitizmustól, ez nem faji alapon működik. Ezért lehetett, hogy az a zsidó, aki kikeresztelkedett, betért a kereszténységbe, akár még a legnagyobb egyházi karriert is befuthatta. De aztán föltehetjük a kérdést, hogyan lehetséges, hogy a 20. század kellős közepén, Európa kellős közepén, az egyik legkulturáltabb, civilizáltabb népből jön létre az antiszemitizmus? Úgy lehetséges, hogy bár az antijudaizmusból nem vezet közvetlen út az antiszemitizmushoz, de az antiszemitizmusnak megágyazhatott hosszú-hosszú évszázadok judeofóbiája és antijudaizmusa, domesztikálta, elfogadhatóvá tette évszázadokon át az európai keresztény világban a zsidóellenességet. Az 1960-as évek első felében lezajlott II. Vatikáni Zsinatig a zsidóság hagyományosan Krisztus-gyilkos népként jelenik meg. Folyamatosan jelen van a vérvád, a rituális gyermekgyilkosság vádja, a legkülönbözőbb helyeken jönnek elő ezek a képtelen állítások, a világösszeesküvés gondolata. Tehát ezek megágyaztak, megágyazhattak annak az előítéletességnek, amelyre nyugodtan támaszkodhatott már a faji alapon szerveződő antiszemitizmus.

Idézed a Múltba zárt jelen című kötetedben Karl Rahner, aki ugyanezt

írja: hogyan lett volna lehetséges a holokauszt, ha évszázadok hosszú során át nem burjánzott volna a lelkekben az antiszemitizmus...

Úgy van. Vagy gondold csak el, hogy a sok analfabéta hívő, nemcsak hogy ezt hallotta a prédikációban, de ezt látta ábrázolva a templomi festészetben is, a bűnös, sátáni arcélű zsidókat, akik ott kegyetlenkednek a mi urunkkal, Jézus Krisztussal. És ott láthatták a legcsodálatosabb katedrálisok kőfaragványaiiban azokat a szobrokat, ahol a félreérthetetlen zsidó a csúcsos fejfedőjével a disznó csöcseiből szopja magába a gonoszát, a disznóból, amely a zsidók számára a legtisztátalanabb állat. És ott látja azt az ábrázolást a zsinagóga és az ecclesia szembeállítására, a két nővér, Lea és Ráchel szembeállításával az üvegablakokon. Lea, az idősebb, akinek be van kötve a szeme, aki vak, tehát aki nem volt képes felismerni Jézus eljövételében a Messiást, eltört jogarral, és mellette ott látható a diadalmas Ráchel megkoronázott figurája, a szépség jelképeként, uralkodói jogarral a kezében. Szóval ezeket az ábrázolásokat látta, hallotta nap mint nap az egész középkori keresztény Európa évszázadokon át, és ezek valóban megmérgezték a lelkeket. Aztán a pogromok, amelyek megint csak behálózták Európa egészét, a nagypénteki zsidóverések, a zsidó boltok elpusztítása, a zsidó faluk felégetése, ezek állandó ha-

gyományai voltak ennek a keresztény Európának, és ezek mind, mind megágyazhattak ilyen értelemben.

Tehát, ha valahogy meg kell értenünk ezt az összefüggést, ha nem lett volna konkrétan a zsidó vallás előzménye a kereszténynek, akkor lehet, hogy nem a zsidókkal történik ez, hanem másokkal, akik szintén a lelkek piacán...

Igen.

De mivel konkrétan éppen a zsidók voltak ott, ezért nem lehetett ez elől menekülni, nem tudtak hova menekülni...

Természetesen nem tudjuk, hogy „mi lett volna, ha”, de azt tudjuk, hogy ez valóban így történt. Ez a korai kereszténységből kifejlődött teológiai gondolkodás a zsidóságban olyan konkurenciát látott, amelyet ráadásul le kellett győzni valamilyen módon. Még ha nem is elpusztítani, bár voltak ilyen teológiai gondolatok, de egyáltalán nem véletlen, hogy már a kereszténység legelején létrejönnek olyan irányzatok, mint például a manicheizmus, amely például azt mondja, megtörve a monotheista hagyományt, hogy tulajdonképpen két isten volt. Vagy még jobb példa a 2. században a markionizmus – Markión, a szinopei püspök fia tanításai nyomán mondják, hogy két isten volt. Az egyik Isten, a zsidók Istene nem tökéletes, rossz Isten volt, aki valóban a világ teremtője, de a teremtés során beszennyezte

a kezét az anyaggal, és ezzel szemben van egy jó, tökéletes Isten, ez a kereszténység Istene. A kereszténység ezt az irányzatot persze eretnekké nyilvánította, muszáj volt, hiszen nem lehet két Isten, egy Isten van. Mégis nyomot hagyott ez a dualista gondolkodásmód, az abszolút jó és az abszolút rossz szembeállítása, ahol az abszolút rossznak valamilyen képviselője a zsidóság.

A zsidóság persze magát képviselte és a hagyományait, de hogyha kívülről tekintünk a zsidóságra, mik lehettek azok a szokások, vallási vonások, amelyek esendőbbé tették őket arra, hogy gyűlölet tárgyává legyenek?

Mindenekelőtt az, amiről már beszélttem. Tehát hogy a küldetésük nem kellemes feladat. Gondold el, hogy van egy baráti társaság, ahova te rendszeresen eljársz és a legvidámabb, legörömtelibb pillanatban azt mondod, hogy gyerekek, ne örüljtek, ez nem olyan örömteli pillanat. Egy idő után nem fognak téged ott nagyon szívesen látni. Tehát hogy a zsidóság küldetésének a legfontosabb része az, hogy folyamatosan figyelmeztesse a népeket, hogy tovább kell hajózni, mert mi nem eről a világról beszélünk, hanem egy egészen más világról, ez a szerep az, ami Rosenzweig szerint a zsidógyűlöletnek annyi formáját kiváltotta. Aztán persze erre sok minden ráakódhatott.

Tehát nem is csak a különtség...

A különtség persze az előítéleteség legjobb talaja, amikor látjuk a másikat, tudjuk, hogy más, mint én vagyok, mások a hagyományai, a szokásai, a kultúrája, és ezt nem értjük. Nem értjük, de rögtön megmagyarázzuk. Nem ül le velünk egy asztalhoz, hát persze azért, mert gyűlöl minket. Az egész emberiséget gyűlöl, mondják. Nem azért nem ül le velünk egy asztalhoz, mert gyűlöl minket, hanem azért nem, mert a törvényeiből következően mást kell ennie, nem eheti a disznót, mert ez a vallási hagyománya. Nagyon jó biblikus példa erre az Eszter könyve. Itt a perzsa környezetben élő zsidóságról van szó. Jön Hámán, aki a király első embere, a legfőbb minisztere, mondjuk így, és a zsidók egyik legjobban tisztelt idős vezetőjében azt látja, hogy nem tiszteli benne, Hámánban a hatalmat, mert nem borul le előtte, pedig mindenki más leborul. És nem ismeri a zsidó hagyományt, nem tudja azt, hogy Mordeháj nem azért nem borul le előtte, mert tiszteletlen a hatalommal szemben, hanem azért, mert ember előtt zsidó nem borulhat le, ugyanis az a saját hagyományai, törvényei szerint bálványimádásnak minősül. De ezt ő nem tudja. És akkor nézzük csak meg, hogyan alakul a dolog? Először elkezdni nem szeretni Mordeháj, ellenszenvvel viseltetik iránta, merthogy az nem tiszteli benne a

hatalmat, majd egyszer csak kivetíti az egész zsidóságra, és az egyéni ellenszenvtől megszületik a kollektív gyűlölet, amikor azt mondja, hogy igen, de Mordeháj azért ilyen, mert az összes zsidó ilyen, az összes zsidó nem térdel, az összes zsidó gyűlöl a hatalmunkat, és ezért megszületik tudomásaink szerint az első pogrom, a zsidóság teljes kiirtásának a gondolata. Tehát az egyéni ellenszenvtől a kollektív gyűlöletig az előítéleteség tökéletes leírása az, ami itt Eszter könyvében olvasható.

Egyik tanulmányodban írsz a vallási párbeszéd lehetőségéről és korlátairól. Elképzelsz egyfajta utópisztikus vallásközi béketárgyalásokat, és azt mutatod be, hogy ez micsoda abszurd lenne. És arra jutsz végül, hogy a nyelvekhez és azok egymáshoz való viszonyához lehet talán a legjobban hasonlítani a vallásközi kommunikációt, mert annak is komoly korlátai vannak.

Valóban, én nem hiszek a vallások közötti párbeszédben, elegáns szóval az interreligiózus dialógusban. Egy ilyen vallási párbeszéd legtöbb esetben milyen eredményre jut? Megállapodunk abban, hogy elutasítjuk, mondjuk azt, amikor az emberi méltóságot kikezdi, elutasítjuk azt, hogy az atommal zsaroljanak. Kiállunk az emberi környezet védelme mellett, kiállunk a női jogok mellett, a gyerekjogok mellett. Ezek olyan megállapodások, amelyekre én azt

mondom, hogy ehhez nem kell válásosnak lenni, ez józanész kérdése. Teológiai értelemben nem jöhet létre kompromisszum. Tehát, amikor egy zsidó azt mondja hitéből fakadóan, hogy mi várjuk még a Messiást, aki még nem jött el, ezzel szemben egy keresztény hitéből fakadóan azt mondja, hogy mi pedig azt valljuk, a Messiás egyszer már itt volt Jézus személyében és várjuk a parúziát, a másodikat, itt nincs kompromisszumra lehetőség. Nem tudunk abban megállapodni, hogy jó, akkor hétfőn, szerdán, pénteken már eljött, kedden, csütörtökön, szombaton még nem jött el. Vasárnap pedig elpihen, mert akkor mindenki – ez nevetséges. Nem is tartom azt bajnak, sőt vallásfenomenológiailag a dolog lényegéből fakadónak tartom, ha egy hívő ember azt mondja, hogy az én hitem az egyetlen igaz hit. Ezzel még nincs semmi baj. Hát nem mondhatja azt, hogy az én hitem, az úgy cirka 75-80 százalékgig igaz. Ilyen nincs. Az ő hite, az az ő meggyőződése, tehát annak igaznak kell lennie teljes valójában. A probléma ott kezdődik, amikor az én hitemet egyszer csak valamilyen módon elkezdjük univerzalizálni, és kizárólagossá tenni, és azt mondani, hogy nem elég, hogy azt mondom, az én hitem az igaz hit, hanem azt mondom, hogy viszont a te hited, az szemben áll az én hitemmel, te az ördög cimborája vagy, vagy a Sátán fia vagy, vagy a legfőbb go-

nosz perszonalifikációja vagy, és veled szemben fel kell lépnem ahhoz, hogy az én igaz hitem érvényesüljön, téged el kell taposni, meg kell semmisíteni. És a történelem sok-sok példát tud arra, hogy ilyen módon lépnek fel, és mindezt esetleg még a politikai fundamentalizmus a fegyverekkel is erősíti. Sajnos erre tudunk akár napjainkban is példákat mondani. Szóval a probléma itt kezdődik.

És erre hoztam föl példának a nyelveket. Teljesen természetes dolog, hogy megtanulhatunk sok nyelven, de mindenki a saját anyanyelvén érzi magát a legnagyobb biztonságban. Ez nyilvánvaló. Annak a kultúrája van mögötte, abba van beágyazódva, a szinonimakészletünk ott a legpontosabb. Ha szerelmet akarunk vallani, akkor legjobban az anyanyelvünkön fogjuk tudni megtalálni a legmélyebb szerelmi vallomás szavait, ha a mérgünknek akarunk hangot adni, azt is ezen a nyelven tesszük a leghitelesebben. De azért érdemes nyelveket tanulni, mondom én, mert, ha megtanulunk egy másik nyelvet, sőt, minél több nyelvet, akkor rájövünk arra, hogy az a másik ember is ember. Annyiszor figyelem meg ezt: megy egy külföldi az utcán, megállít, mondjuk, egy magyar embert – mi nem vagyunk olyan híresek a nyelvtudásunkról – megállít egy magyar embert, és kérdez valamit tőle. És ő nem ismeri azt a nyelvet, amelyen kérdezik, és elkezd ordítani vele:

Nem érted? Menj jobbra, mit nem értesz? Jobb. Nem veszi észre, hogy az a szegény nem süket, hanem egyszerűen nem tud magyarul. De ha tanulunk nyelveket, akkor azt fogjuk tapasztalni, hogy az a másik, az nem artikulátlanul óbégat a maga nyelvén, hanem ugyanazokat az érzelmeket, gondolatokat fejezi ki,

mint mi, csak egy másik nyelvi közegben és rendszerben. Tehát érdemes tanulni azért, mert akkor látjuk, hogy az a másik hívó nem ellenünk szövetkezik, nem azt akarja, hogy lemossa minket a Föld színéről, hanem ugyanúgy a saját gondolatait, érzelmeit fejezi ki, mint mi, csak egy másik közegben.

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Vác, Eötvös József utca 3., a romos zsinagóga

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Kőszeg, Várkör 38. egykori zsinagóga

Szabó T. Anna

CSÁRDÁS

*Takács Ferencnek, mert nem voltam ott
a hetvenedik születésnapján*

Elmondanám neked, ha nem unnád...
De unalmas lesz. Mondom akkor is,
hogy ma este hogy kerültem haza,
pedig ott voltam, nagyon közel, a sarkon.
Na de korábban kell elkezdenem.

Megbeszélésen voltam délután,
az Operettben. Sosem jártam ott.
A cirádákat bámultam, és aztán
a meghallgatást: a kis, tűzrölpattant
szubrett egy kortárs osztrák zeneszerző
csárdás-darabjából egy áriát
adott némiképp üvöltve elő,
hogy majdnem megszakadt bele a szív.

Majd megtárgyaltuk Semmelweis balsorsát
(róla fordítok épp): lám, a nagyok,
akiket soha nem fogad be a rendszer,
mindig megszívják. Etcetera. Végül
a szűk garázsház négy emeletén át
kimanőveztem magamat,
siettem haza, hogy Gyurival együtt
forduljak vissza köszönteni téged.

Épp hogy hazaértem: csúcsforgalom volt.
Még elolvastam, amit neked írt,
kitettem rólad szóló régi versem
a fészbukra (tíz éve volt, nagy ég),
és indultunk is kocsival a PIM-be,
az araszoló esti csúcson át.
Príma: elérjük! Gyuri kiszáll a sarkon,
ő pontos lesz, én meg beparkolok.
A robotgarázs kettes fakkja nyílik,
kicsit szűk ez a forduló, de mindegy,
ötvenszer voltam már itt, sima ügy.

De nem az. Fáradt vagyok, vagy mi van?
A gép utasít, hogy álljak előbbre,
hogy álljak jobbra, balra – sehogy se jó.
„Az autó fara túllóg”. Azután:
„A kocsija túl széles”. Hogyan? Nem értem.
Akármit teszek, mind rossz. Hogyaszongya:
„Az autó túl magas, álljon ki rögtön”.
Kiszállok, francba, épp most késem el,
kérdem az embert, mi van. Erre ő:
„Túl sokat izgett-mozgott, és az antennát
bemérte a gép. Álljon ki, menjen körbe,
úgy jöjjön vissza.” Basszus. Jó, kiállok.

Kienged. Stop, el balra. Most a Váci
utcán a Piaristáknál jobbra el,
át a híd alatt – de elágazik,
és én, a balfasz, választok: a balt.
És ez az út a hídra visszavisz.
Kicsit üvöltök. Megszakad a szív.
A forgalom sodor visszafelé,
már tíz perc késés, hol tudnék letérni?
A Szabadság-híd is reménytelen.
Már mindegy, araszol a sok kocsi,
fel a Hegyalján. Csigalassú. Érzem,

tudom, hogy vége. Vissza nem megyek,
most hazamegyek aludni vagy bögni,
mert ez a nap egy abszurd operett,
szűk garázsokban meg csúcsforgalomban
kínlódok, mint egy álomban, és nem jó:
ha balra, nem jó, és ha jobbra, az se,
túl nagy, túl széles, túl magas, Semmelweis,
aranyciráda, csárdás, tévedés
ez az egész, én mindent jól csináltam,
semmit se jól, és nem értem, de értem.

Kocsiban ülök, mégis ott vagyok,
most csakazéris ott vagyok veled,
és meghallgatom, hogy köszöntenek,
és arra gondolok: tőled tanultam,
hogyan van, aki nem fér be, fészkelődhet,
táncolhat, izeg-mozoghat, de végül
nem illik bele és másfele megy,
nem tudja magát maradéktalan
bepasszírozni a kocka-világba,

ezért magányos, ezért néha sír,
(bögg vagy csak némán bámul: ugyanaz),
máskor röhög (persze főképp magán),
próbálkozik, elbukik, végül mindegy,
beszorul, elsodorják, lemarad,
de közben látja kívülről, felülről
ahogy tipródik és tiportatik,
és pontosan, de mégsem hidegen
rögzít mindent – mert semmi sincs helyén,
végül semmi nem ér, nem maradandó,
a világ sem, és ő sem. Csak a szavak.

Egy sötét pont a fehér sávon

1.

Ha még öt percem volna az életből, mit tennék. Kiengednék minden levegőt magamból, majd újat szívnék, kiengedném, belélegeznék, ki, be, és az volna a jó, legalábbis azt szeretném, ha éppen a kilégzés közben volna vége. Ebbe a jelenetbe nem fér több szereplő. Legfönnebb a fájdalom. Most viszont a nap süt, szikrázik a hó, úsznak az égen a pehelyfelhők, s lebeg a havon az árnyékuk. A négyszemélyes libegőn egyedül vagyok, alattam a sípályán a ratrak szépen bordázott nyoma, még senki nem hajtott át rajta. A többi hó, itt mindenütt, még szűzebb. Fák nincsenek a tengerszint fölött ennyivel, a selymes cirruszok földi mása nem ütközik semmivel. A pálya mellett néhány villa hóbörög, árad belőlük az emberi zaj, idegesít, persze, másfelől meg sóvárgok arra, hogy meg tudjon erősíteni a létezésemben a muzsika, kicsit úgy, mint amikor az uszodában felnéztem a tribünre, és ott ült Wendy zacskóval a cipőjén, és gyönyörködött az úszóiskolás fiában, gyönyörű volt ő is, és nem hiányzott semmi a világegyetemből, úgy volt szép és teljes Wendy pillanata, ahogyan volt. Megmutatta, hol úszik a fia, az a gyerek, akivel egyszer együtt bringáztunk egy Critical Mass-en, Wendy vitte a biciklijére felszerelt gyerekülésen a kisebbiket, a nagyobbik keményen pedálozott kis bringáján mellettük, én voltam a testőre, mindig ezt csinálom a bicikli-felvonulásokon, keresek egy gyermeket, és vigyázok rá, a buszon is ezt csinálom, de ott azért, hogy ne kapjak pánikrohamot. Főlemelem a libegő korlátját, ez már az utolsó, a 17. oszlop, lóbálom a léceimet, szól a zene itt is, kicsúszok, felteszem a síszemüveget, ugrálok és korcsolyázom párat, majd bedőlök, és nekivágok.

A hó puha, de egyáltalán nem tapad, a ratrak bordázott nyoma remegésben tart, úgy süvítetek, ahogyan a testem akar, nincsen bucka, mi félrevinne,

árok, mi kibillentene, a szokatlan sebesség ellenére is olyan biztonságban érzem magam, mint az anyám hasában.

2.

Szélesebb szlalomokkal lassítok, behúzok a felvonóhoz, felspriccol a hó a fékemtől, szól a muzsika itt is, mosolyog a felvonós, húzom magamra a biztonsági korlátot, felnyomom a sisakra a szemüveget, lihegek és nézelődöm, ott a bordákon a silécem nyoma, de ott egy másik nyom is, közvetlenül az enyém mellett, vagyis itt van, itt kell lennie Ádámnak, az öcsémnek, akit soha nem láttam. Szépen ment le, a párhuzamos szinusz görbék amplitúdója kicsi és egyenletes, nyilván ő is örül ennek a könnyű hónapnak, rejtett sípályának. Alig van néhány ember, tegnap csak bámultam errefelé egy másik pályáról, valószínűleg kisebb pályarendszerről, néztem a Papusa-csúcsot, oldalában a mozdatlan libegőt, valószínűtlennek tűnt az egész. Ráadásul még hullt is a hó, aztán egész éjjel hullt. Reggelre a nimbostrátuszok eltűntek, az ég kékjén pihelyfelhők, néha teljesen eltakarják a Papusát. Ha tudhatnám bizonyosan, hogy néhány órám van hátra, akkor nem síelgetnék itt az Isten háta mögött, hanem szépen elbúcsúznék azoktól, akiket szeretek. Végre nem ígérnék nekik semmit – ez volna a tökéletes bizalom pillanata – hogyan is ígérhetnék, gondolom még, és kilibegek.

A pálya tetején körülnézek, testvér nyomaink már összevegyültek a többiekével. Indulok, élvezem a sebességet, és érzem, ha szertespriccoltak is már a hamvaim, ha kell, a pokol fenekéről is azonnal ott termek.

3.

A felvonón behúz mellém Márk Rodion, ő az a ROD, akiről a jó jeges szöveget írtam. Read or die, olvass vagy halj meg, Hideyuki Kurata egyik képregény-figurájáról neveztem el, mert szíven ütött, hogy milyen szenvedélyesen olvas. Nem tudom, találkoztam-e valaha hozzá hasonló csávóval, akinek eszébe nem jut könyvekbe menekülni az élet elől, műveltséggel törleszteni féltékenységét, hiszen az élet minden percét élvezzi, örül a nyári esőnek, tónak, örül a téli hónapnak, most is honnan a csudából szagolta ki, hogy a földkerekségen ma itt a legjobb ízni? Azt mondja, hogy egy nagyobb társasággal egy közeli villában ünneplik egy haver születésnapját, s tegnap, mikor ki-

sétált kicsit levegőzni, meglátta a baba hegycsúcsot, lábánál pedig a mozduatlan libegőt. Tegnap még hallucináció volt, de ma! Ma reggel, amikor erre a tündökletes napsütésre ébredt, első gondolata az volt, hogy csekkolja a Baba hült helyét, és csodák csodája, nem a hült helye volt ott annak az elképesztő sípályának, hanem ő maga, még valóságosertlenebbül, mint tegnap, mert a fény olyan élesnek mutatta, mint az élet kése, na ilyet is csak ő mond, még hogy az élet kése, néha zavarba jövök tőle, annyira édeskés, de nála ez nem számít semmit, nem érdeklik a melléknevek, bármit a fejébe vesz, csinálja, úgyhogy reggel be is ült a kocsijába, útközben megállt egy síkölcsönzónél, és voilá! Mire elrendezem a sízemüveget, ő már a pálya felénél van, pont úgy, ahogy sejtettem: életveszélyesen.

Próbáljam meg utolérni? Hát persze, és már ugrok is, zúgok lefelé, mint állat, épp akkorra fékezek le a felvonó beszállójánál, amikor húzza lefelé a libegő korlátját, felém néz, vigyorog, és hosszú orrot mutat.

4.

Hát jól van, vesztettem, gondolom ujjongva, és próbálom lassítani a lihegésemet, megváltoztatni a belégzés-kilégzés rutint, be-ki helyett ki-be, nézem a kis felhők árnyékát a havon, ők se férnek a bőrükbe egy ilyen napon. Kilélegzem, belélegzem, Dienes Krisz mondta, hogy azzal szokott úrrá lenni a kirobbanó életszeretete versus a világ állapota ellentmondás okozta bipolaritásán, ő normálisabban fogalmaz, ha egyáltalán fogalmaz, de inkább érzékeltet meg csinál, szóval a lényeg, hogy érdekesebb kezdeni valamit az ambivalenciával, mint belesavanyodni, és ő azt tanulta butoh mesterétől, hogy megfordítja a dolgot, és nem engedi, hogy elcsesszék az örömét, nem hagyja, hogy örökösen az *up and down* menjen, hanem. Hanem azon dolgozik, hogy *down and up*. Mecsoda különbség, jegyezné meg az anyám. A fordított Ikaroszbán, folytatta Krisz, nemcsak az a jó, hogy fent végződik, hanem az is, hogy nem végződik, a szereplők változnak, de a ritmus marad, ha nincs feltörekvő hős, nincs hősi halál se, *down and up*, *down and up*, a haláltánc az élet része, hajrá, Jolánka!

A havon úszó felhőárnyékokkákkal sízek, síznek bennem a véredények, a hormonok, síznek a laktátanionok az izmaimban, a kálcium molekulák a csontjaimban, a megemésztett sárgarépadarabok a beleimben, a neuronjaim az idegpályákon, a nüonok, a pionok, a szubatomi részecskék, azok nagyon síznek.

5.

Persze a sízessel pont fordítva van: lefelé csúszni magasztos érzés, felfelé törni rutin. Rutin, és pénzbe kerül. Rutin, mert pénzbe kerül. Nem baj, tavasszal beszerzek mászó-felszerelést, és attól fogva messziről elkerülöm a kiépített sípályákat. Akkor sem lesz ikaroszi érzés felfelé baktatni, és hiába, lefelé lesz a finom, de mindkét irány lelassul, és pont annyit fogok látni, amennyire képes vagyok, nem mint most ezen a libegőn. Annyi örületes szépség kínálkozik fel látványul, hogy a látomások meglapulnak a hóban.

És most a belégzés.

6.

Becsúszok egy deszkás lány mellé, már láttam lefelé jönni kockás board-szerkójában, beszédbe elegyedünk, a szokásos, hogy milyen a pálya, jó, milyen a hó, remek, mióta csinálja, ő csak két éve, én negyvennyolc, de a két szám különbsége észrevehetetlen a siklásunkon, azt meséli, hogy először a barátjával együtt jött a hegyekbe, a csávó megmutatta, hogyan kell fölvenni a deszkát, azt mondta, most már csak kanyarogj, és elviharzott, ő meg ott állt, aztán csúszott, aztán megijedt, és leült, felállni nehéz volt, de valahogy feltápaszkodott, megint csúszott kicsit, megijedt, leült, azt hitte, sose lesz annak a pályának vége. De vége volt, és kezdődött előlről. A kinszenvedése addig tartott, ameddig eszébe nem jutott, hogy végtére is ő professzionális tangó-táncos, ismeri mind a hím, mind a női tánclépéseket, hát most a hegy lesz a nő, ő meg a hím, és ezzel meg is volt, azóta azt csinál a pályán a deszkájával, amit csak akar. És a csávó? – kérdezem, mire ő legyint, és elindul, én meg nézem, ahogy félreérthetetlenül tangózik a hegyével.

Tangózom utánuk én is.

7.

Ha egy hónapom volna még az életből, na, akkor mit tennék? A mai napon nem kérdés, hogy azt tenném, amit éppen teszek: tangóznék egy hófehér hegygyel, majd lihegnék a libegőn a napsütésben, nézelődnék, mélyeket lélegeznék, gondolkodnék, hogy a többi 29 vagy 30 napommal mit kezdjek. Kilenc nap kellene ahhoz, hogy ezt a sízős novellát befejezzem, *Az első világvége, amit együtt*

töltöttünk kötet utolsóját. Maradna húsz nap. Húsz nap mire elég? Föl lehet készülni ennyi idő alatt a nagy útra? Kár volna elhisztizni a dolgot. Az biztos, hogy megnézném újra Jarmusch *Halott emberét*, olvasgatnám *A tibeti halottaskönyvet*, talán még beleférne három ülés is a nemrég felfedezett zseniális terapeutámmal. Délelőttönként, amikor az íróasztalomra süt a nap, megírnám azt a történetet, ami a szívem nyomja. Két történet nyomja a szívem, de csak egyre volna már időm, egy vacak kis töredékre, amit senki sem ért, én sem. De megérkeztem a tetőre, szemüveg fel, térd hajlít, test bedől, kezdődik a tánc.

A végső kocsmát szlalomozom, ahogyan én éltem meg, keserűen nevetett a kiszolgáltatottságán, hogy nincs egy kényelmes fotelja, unatkozott, mert nem volt már ereje írni, egyszer azt mondta, hogy rosszabb most neki, mint Auschwitzban, és ezen nem volt mit csodálkoznom, hiszen láttam, két diktatúrának ellenállt, de hétköznapjainak zsarnoka és a testi romlás szétszedte, tudta, hogy a lentből dolgozik, de a lentet elzárta előle környezete nyájaskodással leplezett bír- és dicsvágya, azt is mondta, hogy nem akarja beszédni a gyógyszereket, mert elhülyül tőlük, aztán mégis lenyelte őket, mert a magány és a fájdalom rávitte, azt mondta, el akar menni Svájcba meghalni, de hajdani szerelme megszegte egymásnak tett ígéretüket, rabságban él, se bankkártyája, se telefonja, a csokoládénak örült, és most fék, vége a pályának, lihegem.

8.

Várok egy kicsit, hátha jön valaki velem, most jobb lenne nem egyedül lenni a húsz perces úton fölfelé. Egy ismerős túlzás volna, idegenre várok, egy barátságos idegenre. A barátságos idegen és a napsütés a havas tájban rokon jelenségek, kisöccsük a japán makákók fürdőzése a Fukushima termál tavacskáiban. Szombat volt, mesélné a barátságos idegen, a kőgazdagok a dzsippjeikkel ellepték a Kárpátokat, béreltek maguknak sífelszerelést, kényeskedve – vajon hogy nézhetnek ki benne – magukra öltötték, és megindultak lefelé a hegyen. Ahogy gyorsultak, rémületükben hátradóltek, remegtek, két karjukat kitérték, és lóbálták összevissza a sítotjaikat, zúdultak lefelé, mint az istennyila, minden porcikájuk ezerfelé oszcillált, iszkolt mindenki az útjukból, de hiába, mert így is felöklelték néhányunkat, míg be nem loccsantak a felvonóházba. És, mesélné, volt egy rendőr a sípályán, és sípolt, mikor meglátta a gyereket a fák között siklani, a gyerek csodálkozva odahajtott hozzá, a rendőr meg fenyegetőzni kezdett, míg a gyerek meg nem unta, és leszáguldott a pályán, a rendőr, aki, mit tehetnének, nem volt képes

megtörni a róla kialakított sztereotípiákat, óvatosan, hókézve utána lendült, nyilvánvaló volt, hogy soha el nem éri, és aznap a gyerek már csak ezt játszotta, a fák között szalamoszott a dühöngő rendőr, az orra előtt lefékezett úgy, hogy jól lespiccolja, és vágta tovább a pályán, a rendőr lihegett, de esélye nem volt utolérni. Viszont hiába képződött meg újra az egyensúly a galaxisunkban, ha a gyerek egész éjjel azt álmodta, hogy hómajom, és bolhásszák egymást a termálban a többi hómajommal, és egyszer csak dörgést hall, és barátja halántékán vér csorog, és megint dörgés, és másik barátjának a karját leszagatja valami, és megint dörgés, a gyerek persze felriad –

– én meg beszalamoszom magam a gyerek álmába, megkeresem azt a nyomorult humánt, kicsavarom a kezéből a fegyvert, és szétsízem atomjaira.

9.

És most lássuk, mit csinál a superwoman, ha egy éve van hátra. A mai nap még kettőt ereszkedik. Nézi a hólepte hegyeket, mélyeket szippant éles kipárolgásukból. Kifújja a levegőt. Beszívja. Ebben a sorrendben. Egész éven át. Bármit is tesz. Szuszogni fog. Lassan, koncentrálna. Hogy utolsó legyen. Hogy utolsó legyen a ki.

És most kanyarogva siklik lefelé egy fehér sávon egy sötét pont, vidámnak látszik innen messziről, vidám, mint a mozgás általában.

10.

A sötét pont felül a libegőre, és eltűnik. Ő ugyan látja a napot, a hegyeket, a felhőket, látja a hóban az állatnyomokat, de őt nem látja senki. A kutyákra gondol, akik már elfutottak valahová, a kutyákra, akik nem bírták tovább, Sion leányára, Júdára, Jáhvéra, majd eszébe jutnak a menedékház körüli, tegnap megismert kutyák, a kisebbik a gondnok kedvence, a nagyobbiknak – valami barna festékbe henteregetett – is jut az ételmaradékból, de mintha leginkább azért tartaná, hogy legyen kibe belerugdalja minden keserűségét. Aztán a sötét pont a libegőn a saját kutyáira gondol, a feltétel nélküli szeretetükre, vajon egy isten képes volna-e bepisilni örömeiben, ha meglát engem, egy sötét pontot a fehér sávon.

A sötét pont vidáman kanyarog a napfényes, fehér sávon, lehet, hogy látja Isten, és örömeiben bepisil.

1.

Másnap reggel sűrű köd borította a Kárpátokat. Simon Ádám nem emlékezett, hogy volt-e valaha ennyire sűrű ködben. Az ég piszkosfehér, a levegő piszkosfehér, a hó fehér. Egy méternél tovább nem látni. Tudta, hogy én is ott vagyok a sípályán, és ez neki elég is volt. Csak én vágyódtam látni őt, szerettem volna jó erősen megölelni, kérni, hogy vigyázzon magára. Mint mindig, most is érettebbnek képzeltem el magamnál: ő képes rá, hogy a semmit érzékelje, nem piszkolja be a fehérséget kívánságokkal.

Lassan csúsztam lefelé a ködben. Bár ugyanaz volt a pálya, mint tegnap, nem engedett az agyam gyorsan és biztonságérzettel siklani. Alig kétszáz méter után képes volt rámparancsolni, hogy fékezzek le, álljak meg, nehogy túlságosan felgyorsuljak a sűrű semmiben. Ahogy ott álldogáltam gyáván, szűk látóteremben felvillant Ádám. Kiáltottam utána, de már sehol sem volt.

2.

Vitt felfelé a libegő, ez az igazság, bele voltam ragadva a földi felhőbe, ez a másik igazság. Egy kis maszat voltam a mindent beborító ködben, na, ez is egy igazság. Ha a köd földi felhő, spekulált a vak maszat a libegőn, és ha az elefántok a felhők földi barátai, akkor most egy elefánt része vagyok, egy hatalmas elefánté, akit a pirinyó emberek nem tudtak állatkertbe zárni, mert pont fordítva történt: a pirinyó emberek vannak az elefántban.

Csak az a nagy különbség – kicsit meg vagyok rémülve, ez az igazság – hogy engem nem zártak szűk ketrecbe, nem, kicsit se vagyok bezárva, vágthatok kedvemre ebben a végtelen, fehér semmiben. Nyugodtan üvölthetnék is ebben a végtelen, süket semmiben.

3.

Eddigi félelmeim bajnoka egy napfényes városban tört rám, a saudade életérzés otthonában. Szegény Kosztolányi Dezső azt hitte, hogy ott az emberek a virágok nyelvén beszélnek. Nem, nem hitte, csak írta, mert jól hangzik. Az Atlanti-óceán partján egy erődmúzeumban ágyúk, puskák, karabélyok, zászlók, családfák, különféle harci kitüntetések voltak kiállítva, és belémhasított az érzés, hogy a saudade nem a melankólia barátja, hanem egészen ponto-

san az afölötti szomorúság, hogy már nem kolonializálunk többé népeket. Alattam a fehér hó, minden lehetséges irányban köd, fölnézek a fehér égre, akár sirályok is repkedhetnének, úgyse látnám. Azzal a sirálllyal, akivel kis híján összekötöttük életünket, a Jardim do Morróban találkoztunk. Volt egy alma nálam, megkínáltam egy-egy darabkával, elfogadta, aztán már csak nézett. Kis, kerek szemében nyoma sem volt a félelemnek. Oké, gondoltam, ha akarsz, eljöhetsz velem, bár ahol én lakom, hidegebb van. Mit számít, gondolta ő, itt sem süt mindig a nap. Most ugyan odarepülök a gyarmatosítók bús gyermekének jókora kenyérdarabjához, de majd meglátogatlak. Ki hitte volna, hogy egyenesen a ködlepte Kárpátokba repül?

Lefelé a sirályommal sízek, kicsit úgy érzem magam ebben a nagy fehér-ségben, mint akit tanít a madara repülni.

4.

A libegőn üldögélve sehol se találom a sirályomat, lehet, hogy mégis hazarepült. Az állatnyomok talán még ott vannak a hóban. Mintha nyestkutyák sírnának valahol. Nyöszörgök én is. Fura hang jön válaszként, szumátrai rinocérosz lépked lassan felém a levegőben, mikor elhalad mellettem, kacsint, és kerek kis fülével jelzi, hogy figyeljek, mert jönnek a többiek, és valóban: egy angonoka teknős cammog elő a ködből, követi egy bánatos axolotl, majd egy óriáspanda, na, az ott egy szibériai tigris, lehajtott fejjel, behúzott vállal egy gorilla jön, rámnéz, majd megy tovább a ködben, megyek velük én is, gondolom, és fellököm a felvonó korlátját, épp a jegesmedve távolodik, én meg kiszállok, egy pillanatra körülnézek a pálya tetején – persze semmit nem látok.

Belevetem magam a sűrű semmibe, gyorsabban csúszok lefelé, mint ahogy félelem nélkül képes volnék rá, remegek, mint a luxusvadászok, de hiába, Noé bárkája elvitte az utolsó állatot is.

5.

A humánok hajóján, amire viszont feljutottam, mohóság és erőszak uralkodik. Csodás nők tanítanak arra, hogy ne lázadjak, mert úgyis reménytelen, inkább keressem meg a rést a rendszeren, és fordítsam a magam javára a dolgot. Ahogy az a szerencsétlen, nők kínozta Nietzsche mondta: használ-

jam jól a szenvedést. Jézusom. A sok jól használt szenvedés miatt működik olyan pompásan az elnyomás. A remekül használt szenvedés és a jogosnak kinevezett önvédelem, és hopp, én is az erőszakipar része vagyok. Bedarált, átformált, fölöltöztetett, még jobban is nézek ki, mint ártatlanul. Minden percem be van osztva. A tükörben sminkelek, a részletekre összpontosítok, régóta nem láttam az arcomat.

Elkerülöm azokat, akik magamra emlékeztethetnének.

6.

Mióta elkerülsz, keményebb vagyok én is. Elfogadtam a játékszabályokat, a nyertesek közé tartozom. Lehet, hogy voltak régebben pillanatok, amikor gyenge voltam, és átverték, de ez ma már nincsen így. Ellenségeimet rövid pórázon tartom, partikat szerveztetek nekik, az olyan árulók, mint Salamon Ákos, a tenyeremből esznek, mikor mit adok nekik. Jó nagy komfortzónát verekedtem ki magamnak, mindenhol otthon vagyok, ahol egy normális koftéllal képes az udvarias személyzet kiszolgálni. Ha egzotikumra és teljes csöndre vágyok, eljövök egy ilyen pályára, amelyiket még jóformán be se üzemeltek, máris elhagyatott, na, itt tutira nem bukkan fel brancsbéli.

Esetleg a nővérem, egy pillanatra, amikor ott áll vakon a sűrű ködben, én meg elhúzóok mellette a ködfunkcióval ellátott, aranyárban vásárolt sí-szemüvegemben.

7.

Azt hittem, a mai napnak soha nem lesz vége, mondta a felvonós *A végső kocsmához* címzett mennyei kis fogadóban. Tizenketten ültek egy kerek, fehér asztal körül, kerek, fehér székeken. Ennek az installációnak, még inkább environmentnek a párja Constantin Brâncuși-tól *A hallgatás asztala*, annyi a különbség, hogy ebben a fogadóban a tizenkét szék mindegyike asztal is, körülötte további, arányosan kisebb tizenkét szék, amelyek szintén tizenkét kisebb székkal körülvett asztalok, és így tovább, arról nem is beszélve, hogy az az asztal, amit a lelegején említettem, a maga során egyike a tizenkét székek egy nagyobb asztal körül. És bármilyen hihetetlen, mindegyik asztal körül a megfelelő méretben ott ül a felvonós, a segédje, négyen az Amnesty Internationaltól, hárman a Francia Nemzeti Síválogatott képviselőjében és két

amatőr ködkutató manus, ikrek. A fogadóban lámpa ég, enyhén himbálózik, mert a réseken befúj a szél, kint sötét van, hidegen ragyognak a csillagok. Ekkora ködöt utoljára akkoriban tapasztaltam, folytatta a felvonós, amikor a Halley-üstökös észrevették ezen a bolygón. Gondoltam, nem lesz senki, aki egy ilyen napon számot tartana szolgálataimra, hiszen a sípályán az orrodig se láttál, a felvonón dettó, ráadásul még oda is fagyttál, mire felértél. De nem, volt néhány alak, aki reggel megvette a napi bérletet, így mit tehettem volna, bekapcsoltam a Kiss FM-et, és működtettem a libegőt alkonyatig. Az iker ködkutatók egyenlően osztották meg figyelmüket a felvonós története és egy sakktábla között, az amnestysek kézről kézre adták a ganját, a felvonós segédje forralt bort kortyolgatott és buzgón bólogatott, a Francia Nemzeti Síválogatott emberei valami síkötéseket szerelgettek az asztalon. Nem az volt a különös a mai napban, mondta a felvonós, hogy egy-két kliens rájött arra, hogy egy elefántban vagyunk, mert erre régen is volt példa, az sem nagy wasistdas – a franciák erre a szóra gúnyosan felvont szemöldökkel fordultak a felvonóshoz –, hogy néhányan meglátták az állatokat, amint vonulnak ki a világból, hiszen ez máshonnan is tudható. Ami teljesen váratlanul ért, amit még soha nem tapasztaltam pályámon, hogy a legutolsó menetnél, amikor lent szóltam az embereknek, hogy ez most már tényleg az utolsó ereszkedésük lesz, hiszen már nemcsak a köd miatt nem látni semmit, de a nap is lenyugvóban, akkor két sző lefelé menet egyszercsak összeolvadt. Az amatőr ködkutató ikrek érdeklődése mintha fokozódott volna. Úgy képzeljék el, folytatta a felvonós, mint mikor az ember duplán lát egy ideig, majd kiélesedik a kép. Ezek is elindultak közvetlenül egymás nyomában, szlalomoztak ugyanarra a ritmusra, és, becsületemre mondom, egymásba csúsztak. Ezen mindenki csodálkozott egy ideig: a felvonós segédjének szívét büszkeség töltötte el, az amatőr ködkutató ikrek egy pillanatra egymás szemébe néztek, az amnestysek az asztalon lévő dupla bögrékre koncentráltak, de azok ahelyett, hogy egyszerűsödtek volna, szívárványosodtak, örvényleni kezdtek, üstökösökként húztak el a tejúton át egy másik galaxisba. Egyedül a franciák maradtak közönyösek, és hírhedt arroganciájukkal tovább babrál-ták a síkötéseket.

Még sűrűbb, még átláthatatlanabb volt a köd, amikor elindultam. Hal-lottam, hogy valaki közeledik a nyomomban. Abban a sebességben se nem tudtam, se nem akartam visszafordulni. A köd könnyűvé vált és kifényesedett, mi meg ott lebegtünk benne, mint valami boldog molekula.

Stolcz Ádám

A SZOMSZÉD

Hol vannak a szerelmes levelek,
amiket nem kaptál meg soha?
Amiket a postás rosszul osztott szét?

Egyedül élsz, egyedül én élek csak veled
és vigyázok rád, akár egy gonosz mostoha.
Én vagyok az, igen,
az ismeretlen szomszéd.

Te nem láthatsz meg
semmiképp.
Én már kukkoltalak.
Tetszett.
Egy leselkedő pillantás
lesz közöttünk a metszet,
amikor megelevenedik az ágyad feletti kép,
és úgy néz,
mintha látna egy perverz, öreg szem.

Mert átfúrom a hálósobád falát, ha
beleöszülsz is, én veled megöregszem.

Tudod a lakó, mint a galamb,
jámbor arca mögött egy kicsit kannibál.

Rád kacsintok
a párkányom alól.
Ez itt a gang.
Kikandikál,
mint egy gubbasztó madár segge
és rád mered, kiguvad
a vénülő szemem.

Bár előbb-utóbb meghalok,
belőlem mindig marad bőven.

Ha betévedtél a panelrengetegbe
eltűnsz a leszaró pillantások alatt,
te vagy a szomorú vad, aki magára maradt
ebben az örökké csak szemerkélő, öreg szem esőben.

GYÚRÁS

Konditerem, te trópusi éden,
a berkeidben olyan sok az állat!

Aznap is épp egy gyönyörű vadra lestem,
azaz a nyálat csorgattam egy nőre,
de sohasem hittem volna,
hogy egyszer megtalállak
tökélesre kigyúrt testem.

A találkozásunkat nem tudhattam előre.

Amikor megpillantottalak
a végtagok között,
messze túl a sáson,
a falitükör vízésésében
lubickoló félmeztelen képmásom,
először nem igazán értettem:
ki ez az alak?

A teste ragyog, a pillantása metsző,
a körülötte áramló tömeg üvöltve szétrebben.

Hiszen ez én vagyok, a személyi edző!
Azért jöttem, hogy dolgozz keményebben.

Olyan keményen, hogy a te szemtelenül dagadt,
trikóba éppenhogy beférő
karod allatt a mankó legyen az izomlázmérő!

Legyen olyan durva minden edzés,
hogy a torkodban teljesen megvadulva
dobogó szíveden ne segíthessen, csak a gégemetszés!

Ha az órám után esetleg meghalsz,
ugyan, akkor megszakad szívem,
tudom, végül úgyis hálás leszel nekem.
Odasúgod majd az intenzíven:
jó edzés volt, ezt már szeretem !

De túléléd.

És amikor mész el, szinte négykézláb.
a tükörbe még utoljára egyszer belenézel,
és egy kigyúrt alak, gúnyosan visszanéz rád.

Tudod jól, te nem lehetsz ő.

Konditerem, te trópusi éden,
a berkeidben olyan sok az állat,
a falitükör vízésésében újra megtalálalak,
hamis tükörképem, személyi edző.

Lisbeth

Egy szemtanú (helyszíni kihallgatás)

Én, kérem szépen csak annyit láttam, itt ültem kint a teraszon, tanúim vannak rá, hogy itt tartózkodtam ebben a sárga foltban, nahát, csak viccelek, tudja a fal, az van sárgára festve, a Gesztenyefa teraszának a fala, itt ültem kint. Csak annyit láttam, hogy a lovas kocsi gyorsan jön, onnan jött Varsád felől, mutatom, arról, és hogy a kocsis kíméletlenül üti a lovat, csattogott az ostor, meg anyázott a kocsis. Nem akart a ló fordulni, vagy hasonló, nemtom, meg is állította, itt, kérem szépen, a kocsmá előtt a téren, a kereszteződés közepe, itt, ni.

És akkor elkezdte ütni a lovat, az az állat az ostorával verte a szegény párát, amíg az térdre nem esett, de az ugye a lónak mégse a sajátja, már hogy térdre, eldőlt az oldalára, és vérzett, mint a nyavalya, ekkor jött a Maxi, igen, a gyanúsított, támolygott rendesen, kamilláztam is, tudja, no, hogy már ott-hon így elintézte magát, mert,

öhh, igen, elnézést, a lényegre szorítkozom, természetesen, tehát furcsa volt, hogy ilyen korán ittas már, mert korán volt még, de volt a haj alatt, ez látszott, betámolygott ide a kereszteződésbe, onnan, a telefonfülke mellől nézte, ahogy a kocsis veri a lovat, az meg már nem nyerít, hanem hörög, a végén meg már csak nyüsszögött és fújtatott nagyokat, prüszkölt, gyűtt ki a véres hab az orrlíkain,

persze, persze, a lényeg,

nem, nem kalandozom el, értettem százados elvtárs,

akkor főtörzs, elnézést kérek herr oberizé, de meg van az ember ettől az egésztől zavarodva, hogy ugye az eset, meg aztán a vérző ló és a nyakában a Maxi, igen, ő, E.R., szóval ott állt, imbolygott a telefonfülkénél, nézte, ahogy mindenki más is azt nézte, ahogy a kocsis összeveri a lovat, és amikor már belefáradt az ütlegelésbe, meg a káromkodásba, amikor már csak úgy tes-

sék-lássék módjára csapott oda, mintegy levezetéképpen, akkor a Maxi, az a mokány, szakállas ember, odaimbolygott az elterült, vérző állathoz, potyogtak a könnyei, a Maxinak, igen, és letérdelt, és a ló nyakába borult. Ráborult kérem a ló felszaggatott, vérző nyakára, simogatta, beszélt is hozzá, nem, azt nem hallottam kérem, hogy mit mondott, a ló fülébe sugdosott, ezt láttam, meg hogy zokog közben, potyognak a könnyei.

Azt nem tudom megmondani, hogy a lóval való, úgymond, merthogy Ön így mondta, érintkezés előtt a ruhája, hogy tehát véres volt-e, erre nem emlékszem, csak azt a lovat tudtam nézni, ahogy fújtat. Meg vérzik.

MTI-közlemény

xxxx. xx. xx., 09:41

A Tamási Rendőrkapitányság munkatársai a mai napon őrizetbe vették egy lovas kocsi hajtóját, aki a Tolna megyei Gyöngyös központjában halálra verte lovát, mert az nem a helyes irányba fordult a kereszteződésben. A dűhbe guruló férfi előbb a hajtáshoz használt ostonnal, majd a levágott gyepplószíjjal és egy, a kocsin szállított gereblye nyelével addig ütötte az állatot, amíg az elpusztult.

Csupits András (gyöngyi lakos) helyszíni meghallgatása és tanúvallomása

Nem állítom, hogy nem volt hirtelen ember, mert nem, mármint állítom, hiszen az volt, okos, de hirtelen ember. Elnézést, igen, jelen időben, merthogy az. Mindazonáltal ezt azért nem, azért ez nem volt őbenne benne. Mert a wartburgos történetet például, azt meg tudom erősíteni, azt sokat mesélik róla, igen. Parancsol? Hát, hogy ugye aaa, a nevezett, a delikvens személy testnevelés szakos tanár volt, és egy alkalommal, úgy értem egy tanórán Wartburggal kergette meg az egyik diákot, beült a Wartburgjába és felhajtott a foci pályára, a gyereket keresztül-kasul kergetve a fűvön, merthogy tud ő futni, ha muszáj, *a lusta kurva anyját neki*, és csak tolt, tolt a gépet, nem eresztette a helyzetet, már a szakálla végén csüngött a nyála az üvöltéstől, utána hétvégén nem is lehetett megtartani a pályán a Kölesd elleni meccset, olyan barázdákat meg karcolásokat csinált a Wartburggal a futballpálya gyepebe, hogy.

Nem, kérem, személyesen nem voltam jelen.

Igen, hallomásból. Igen, megértettem, akkor elnézést kérek.

A tett elkövetését megelőző, ugye így mondják valahogy, napokban viszont nagyon is jelen voltam, merthogy nekem mondta, személyesen nekem, egyértelműen, merthogy ketten álltunk a pultnál és beszélgettünk, igen, a Gesztenyefa Vendéglőben, hogy tehát azt mondta, a kérdéses személy, hogy nem találja a pincéje kulcsát. Tudják, mindig egy ÁFÉSZ-es nejlonszatyorral járt, benne az alkar nagyságú pincekulcs, a pincéjének a kulcsa, az mindig nála volt, azt szokta mondani, idézem, hogy *ha már a mennyországhoz és a nők szívéhez nincsen kulcsom, legalább ez meglegyen*. Ezt el szokta időnként mondani, mi meg kénytelen-kelletlen mindig meghallgattuk, úgy gyorsabban túl lehetett az egész témán esni. Azt is mondta nekem akkor este, hogy azt gyanítja, hogy az asszony áll az egész mögött, hogy az rakta el a kulcsot, eldugta biztos, mert múltkor olyan részegen ért haza. Voltaképpen ez így nem is igaz, pontosítok, merthogy önerőből, hogy így mondjam, egyáltalán nem is ért haza. Az igazság az, hogy úgy vitték, járni is alig tudott.

[részlet E.R. gyanúsított kihallgatásának jegyzőkönyvéből]

Nem tudom, miért tettem. Senkit nem akartam bántani. Biztosan nem. Tudják, én egy valamit akartam csak. Már jó régóta csak ezt az egyet. Kiülni a pince elé egy pohár jó kadarkával, és nézni a tájat. A dombokat, meg a fákat, meg szemben az oldalon a lovakat, a birkákat. Én csak ennyit akartam. Bántani azt nem. Azt nem akartam. Senkit.

Hatósági kivonat

*Both Báborka tanúkenti meghallgatása
(Tamási Rendőrkapitányság, szülők jelenlétében)*

Tanú elmondása alapján K.E. (sértett édesanyja, egyben gyanúsított törvényes felesége) történelem tárgyban 2 éve tanú gimnáziumi tanára. Tanú a meghallgatása során elmondta, hogy K.E. körül-belül két hete, egy dolgozat megírását követően azzal hívta magához tanút, hogy a dolgozat eredményétől függetlenül tanú 4-es osztályzatot fog kapni év végén a tárgyból. Mikor tanú értetlenségét

fejezte ki emiatt, és kifejezésre juttatta, hogy ez az érdemjegy beleszámít majd a felvételi pontszámába, és a félév során szerzett jegyei, amennyiben az éppen megírt dolgozat is négyes, vagy ötös, nem is indokolják a jelesnél rosszabb osztályzatot, K.E., tanú elmondása szerint nem adott magyarázatot, egyszerűen csak mosolygott, és azt felelte, hogy ő a tanár, ő dönti el ki milyen jegyet kap, valamint (tanú ezt a részt szó szerinti idézetként diktálta jegyzőkönyvbe) „ha valami nem tetszik, beszélj a bátyáddal, a drágalátos Bébével”.

Tanú ezen a ponton értetlenségét fejezte ki. Tanú elmondása szerint K.E. ezt követően egy javaslatot tett számára, amely az ötös osztályzat lehetőségére vonatkozott. Javaslat értelmében tanúnak el kellett volna tulajdonítania K.E. férjének (gyanúsított) pincekulcsát, és azt átadni K.E.-nek. Tanú ezt visszautasította, és saját elmondása szerint sírva távozott az osztályteremből, majd telefonon értesítette szüleit.

Éjszaka, a gyönki postaládákba ismeretlen személy(ek) által bedobott névtelen levél

Hát most már az egész ország megismerte Gyönk nevét. Ez kellett hozzá. Pontosan lehet tudni, hogy mi juttatta ideig az eseményeket, tudja már mindenki elég régóta, hogy miket csinál(t) az a nő. Tudjuk jól, hogy félrejár, és tudjuk azt is, hogy nem egyszer. Az a szegény kislány kapta most meg a szégyentelen helyett. Ne hagyjuk, hogy nyugodt, dolgozó életünket egy ilyen személy beárnyékolja, kapja meg a magáét az is, akit valójában illet! Emeljük fel szavunkat a hitványság ellen!

Hatósági kivonat

*Both Benedek tanúkénti meghallgatása
(Tamási Rendőrkapitányság, szülők jelenlétében)*

Tanú saját elmondása szerint folyó hó x-n éjszaka, maga is italozásból tartva hazafelé, talált rá a patika (hi-

vatalos nevén: Megváltó Gyógyszertár) előtt E.R.-re (gyanúsított), aki a földön feküdt. Tanú meggyőződött róla, hogy a személy ittas, nincs teljesen magánál, úgymond (idézet) „tökrészeg”. Mivel otthagyni nem akarta, és tudta, hogy hol lakik, felsegítette, és megkísérelte hazatámogatni. Miután ez nem sikerült (tanú elmondása szerint a személy járasképtelen volt), tanú az erősen ittas személyt a hátára vette, és hazavitte. A gyanúsított otthonához érve tanú a kertkaput nyitva találta, ezért a bejárati ajtóig vitte a részeg személyt, ott az ajtófélfának támasztotta és becsengetett. A csengetésre a feleség, K.E. nyitott ajtót, tanú ekkor saját elmondása szerint azt mondta a feleségnek, hogy *meghoztam a férjét*, majd E.R. ezt követően lehányta a feleséget. Tanú szó szerinti megfogalmazásában: „telibehányta az asszonyt”.

Véleménycikk

Tolnai Népiújság, xxxx. xx. xx.

Egy egész falu, egy egész közösség gyászol és áll értetlenül a megtörtént tragédia előtt. A megmagyarázhatatlan szörnyűség azonban nemhogy óvatosságra és csendes tiszteletadásra, a veszteséget szenvedett család támogatására sarkallna mindenkit, de egyesekből éppen ellenkezőleg, mintha semmi se lenne szent, az ellenkező reakciót váltja ki, és nemcsak, hogy szörnyű, horrorfilmekbe illő túlzásokat terjesztve növelik saját, az események kapcsán játszott szerepük fontosságát és mutatják a létezőnél alaposabbnak jólétesültségüket, hanem egyenesen rosszindulatú pletykák terjesztésére használják a szörnyű tragédiát, a kimondhatatlan veszteséget szenvedett édesanya tanári és emberi minőségét is kétségbe vonva. Mert mintha nem volna elég a tény, a borzalmas tett, licitálnak egymásra a „szemtanúk”, hogy mit csinált és hányszor is az esztét vesztett dühöngő, és már ott sem állnak meg a helyi jólétesültek, hogy az anyának, közösségünk megbecsült tagjának viszonya volna valakivel férje háta mögött, de egyenesen egy diákjával, vagy legalábbis egy diákkal keveredett intim kalandba, állítják. Hát hol marad a jóézés? Hol vannak a határok, kérdezem én, meddig lehet szőni a meséket, a legendákat, a gyalázkodásokat?

A kocsis tanúként való meghallgatása

Hogy mit mondott a lónak az a zavart, nagyszakállú ember? Tisztán emlékszem, könnyezett, meg nyüsztetett, az ember, igen, a lónak csak odasuhintottam, nem bántottam én, de fegyelmezni azért mégiscsak kell néha, nemdebár, de most valóban, eldőlt a Lisbeth, szegény, a dédnagyanyámról lett elnevezve, megbotolhatott, vagy gombás volt a táp és rosszul lett, nem tudom, de most lefeküdt, az a figura meg rá, igen a lóra, sírt, könnyezett, leterdelt és ráborult a lóra, tiszta vér volt, igen, az ember, simogatta a Lisbethet és azt mondta bele a fülébe, ezt sosem fogom már elfelejteni, hogy „te rohadt állat, hogy döglénél meg, szeretlek!” Ezt ismételtette, hogy rohadt állat, meg hogy szereti, és hogy csak döglene már meg.

Gyilkosság és családi tragédia Gyönkön

Tolnai Népiújság, xxxx. xx. xx.

Brutális gyilkosságra ébredt tegnap Gyönk. xx.xx-én kora reggel egy apa több készúrással megölte saját kisfiát. Az esetet ismertető megyei rendőrkapitány részleteket egyelőre nem tudott mondani, megerősítette viszont, hogy a 4 éves gyermek édesanyja ágyában aludt, amikor az apa a szörnyűséges tettet elkövette. A gyanúsított felesége a tett elkövetésekor a konyhában tartózkodott, jelenleg orvosi kezelés alatt áll, nincs kihallgatható állapotban. A szomszédok elmondása szerint az ablakon menekült őrzöngő férje elől. A gyilkos apát nem sokkal később, a falu központjában elfogták, ellenállást nem tanúsított, tetteire magyarázatot sem elfogásakor, sem azt követő kihallgatásakor nem tudott adni. Az eddigi adatok alapján azonban feltételezhető, hogy az elkövető eredeti célpontja felesége, a gyermek édesanyja volt, és az édesanyja ágyába aznap éjszakára átkéredzkedő gyermek halálát a férfi mintegy csak tévedésből okozta.

A falu megdöbben és gyászol, többen azt beszélik, hogy az apa egész nap a kocsmákat járta, de látták aznap a pincéje előtt is, elmondások szerint őrzöngött, berúgta saját pincéje ajtaját.

Hogy valójában mennyire volt ittas, azt csak a folyamatban lévő vér- és vizeletvizsgálat eredményét követően lehet megmondani. A gyanúsított elmeorvosi vizsgálata folyamatban van.

(Horác Iván)

Háy János

LÁNYDAL

Az én apám oly szomorú,
megszakadt a szíve,
elfolyott a piros vére,
megfakult a szeme színe.
Az én apám szíve szakadt,
mert egy nap egyedül maradt,
nem lép már se hátra, se előre,
magyar népdal lett belőle.

Az én apám magyar népdal,
Kodály Zoltán gyűjtése,
vagy mégsem, inkább
Bartók Béla gyűjtése.
Az én apám szíve szakadt,
ki az, aki szívet ragaszt,
nem csak patak könnyet fakaszt,
hogy ne legyek anyám után apátlan is,
anyátlan is, apátlan is,
madár, aki az égből ki van zárva,
egyedül a földön, teljesen árva.

Emily Dickinson

742

Négy Fa – a magányos Réten –
Se terv se Rend –
Csak áll – és semmilyen Mintát – nem –
Követ

A Nap – ha reggel odaér –
A Szélben –
Közelükben – senki nincs –
Csak Isten –

A Rét ad Helyet – Nekik –
Ők – a Rétnak – Arrajárók Figyelmét –
Árnyékát, Mókusét, ha kell –
Fiúét –

A Természet milyen Tette az Övék –
Mi Ok
Jön létre – Nélkülük – Velük –
Titok –

465

Hogy meghaltam – Légy zümmögött –
A Szobában a Csönd
Mint süketté lett Levegő –
Viharfrontok között –

Szétdőrsölt Szemek – Szárazon –
Kimért Lélegzetek –
Meglátni végre – a Királyt –
Végső kanyart – veszek –

Osztottam – Emléktárgyaim –
Mi csak átadható
volt belőlem – s egyszerre jött
A Légy – közénkhatolt –

Kéken verdesett – zümmögött
Közöttem meg a fény
Között – s nem lettek Ablakok –
S nem láttam látni én –

199

Egy létet – elhagyok –
„Feleség” – vagyok –
Cárnő – „Asszony” neved –
Nyugodt lehetsz –

Lágy Napfogyatkozás
Mögött a Lány de más –
A Föld lehet ilyen
Ha mennybe mész – igen –

Ez Kényelem – mig az
csak Fájdalom – igaz –
De mérni? – még?
„Feleség”! – Elég!

258

Az a rézsut hulló Fény
Téli délután –
Ami úgy fáj, mint a Súly
Templom-orgonán –

Mint egy mennyei Sérülés –
Nem lehet nyoma,
Csak nem találni meg többé
Amit jelent, soha –

Taníthatatlan – elzárt –
Pecsételt Fájdalom –
Egyenesen az Égből
Érkezik Bántalom –

Ha megjön, elhallgat a Táj –
Árnyéksúly – Lélegzeten –
Ha elmegy, látszik a Messze –
Mint Halálra néz a Szem –

280

Agyamban volt a Temetés,
Vonultak Gyászolók –
Tapostak – tapostak – amíg
Értelmem átszakadt –

S mikor már mindenki leült –
Szertartás – mint a Dob
Pergett – pergett egész amíg
Az Ész is megfagyott –

És emelték már a Dobozt –
Nyikorgott Lelkemen –
Megint az Ólomcsizma Hang –
S kongott az Űr – velem –

S Harang lett mindenütt a Menny –
Csak Fül volt, ami van,
S Csend meg én – két hajótörött,
Verten, magányosan –

A Tudat Állványa betört –
S zuhantam lefelé –
S világokhoz verődtem sorra,
S nem tudtam tudni – én –

303

A Lélek Társakat talál –
Hogy – Ajtaját becsukja –
S a fenséges Társaságtól –
Magát messze tudja –

Meg se moccan – akár Szekerek
Állnak meg Kapujánál –
Meg se moccan – akár Uralkodók
Térdelnek Ajtajánál –

A Lelket ismerem – kiválaszt Egyet
A sok közül –
Aztán – bezárt Figyelme Kagylóhéja –
Körékövül –

341

Nagy Fájdalmat nagy Merevség követ –
Az Idegdúcok hideg Sírkövek –
Bénult Szív kérdi, Őmiatta volt? –
És egy nap telt el vagy Évszázadok?

A Láb – követi Útját –
Földön, Levegőn, Bárhol –
Faút kopog
Mintegy magától,
Kvarc-elégedettség Kő anyagából –

Ólomidő ered –
Ha túléled – viseled –
Ahogy Hóra gondol a fagyott ember –
Fázz előbb – remegj– és mindent engedj el –

1129

Az Igazságot mondd ki ferdén –
Egyenesen – hiába –
Fényét esendő Örömünk
Hirtelen nem kívánja –

Ha villámlik, jó szó segít
A Gyereknek megnyugodni –
Ha kendőzetlen az Igazság,
Megvakít – meg kell szokni –

FORDÍTOTTA G. ISTVÁN LÁSZLÓ

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Abony, Deák Ferenc utca 4., az egykori zsinagóga,
ekkor magtár és terménybolt

A laterális útvonal

Mint ismeretes, a 19. századi Magyarország nagy liberális-nacionalista politikai programja a civil (állampolgári) társadalom létrehozása volt: a nagyfokú jogi, felekezeti, nyelvi, kulturális széttagoltság bonyolult, kusza, mély rendi szakadékokat magában foglaló 1848 előtti világa egységesítésének terve. „Ennek a programnak – írta Péter László egyik kiváló tanulmányában – a *döntő mozzanata* a minden lakosra egyformán kiterjedő egységes jogrend megteremtése volt. (...) Az egységes társadalom szervezését a nyugat-európai liberalizmus hatása alá került reformpolitikusok, mindenekelőtt gróf Széchenyi István hirdették meg. Az 1830-as évek közéletét alakító mozgalom célja az volt, hogy a kisebb-nagyobb, élesen széttagolt csoportok közötti válaszfalak lerombolásával megteremtse az egységes jogrendet, azaz a civil vagy polgári társadalmat Magyarországon.”¹ Ismeretes az is, hogy a 19. századi ne-

mesi elit a jogegyenlőséget jogkiterjesztéssel kívánta megvalósítani: a legtöbb privilégiummal rendelkező rendi csoport, a nemesség jogainak a népesség alávetett részére való fokozatos kiterjesztésével. Az alábbi tanulmány e program *mellékmozzanataival* foglalkozik: az egységes társadalom kialakítása kulturális munkájával.

Ahhoz ugyanis, hogy az ország végtelenül heterogén társadalmi világa homogénné váljék, a döntő, jogegyenlősítő mozzanat mellett kulturális értelmű nemzetiesítésre is szükség volt, azaz két nagy folyamat lebonyolítására: a nem magyar nyelvű lakosság magyar nyelvűvé, s a népesség alávetett része (a parasztság) állampolgárrá formálására. Noha általában csak az előbbit szokás nemzetiesítésnek tartani, én az utóbbit is annak nevezem. Jogegyenlősítés és nemzetiesítés, tehát az ország különmemű elemeinek jogi, illetve művelődési egybeolvasztása össze-

kapcsolódó törekvések voltak. A hipotézisem az, hogy a magyar nemesi elit a nemzetiesítés kulturális munkáját *a jogkiterjesztés struktúrájával analóg módon* kultúra-kiterjesztéssel igyekezett végrehajtani: a nemesi elit kultúrájának a lakosság többi csoportjára való szétterítésével. Amit kultúra-kiterjesztésnek fogok nevezni, persze, nem fedí le a nemzetiesítés területének egészét; inkább jellegadó részének mondanám. Tanulmányomban néhány 19. századi irodalmi szöveget fogok megvizsgálni, amelyek a kultúra-kiterjesztés metódusát javasolták követendő eljárásnak a kulturális elit számára, e metódust váltották valóra, vagy e törekvés sikerességét mutatták fel.

Kiindulópontul Anthony D. Smith olyan tanulmányát választottam, amely különösen érdekes lehet magyar olvasók számára, hisz nem csupán elméleti fejtegetés a nemzetről és a nacionalizmusról, hanem rövid részletében magyar példával is él. Az elmúlt húsz évben a nemzetközi nacionalizmus-kutatás sok meghatározó szerzőjének jelent meg magyarul tanulmánya vagy könyve, ezekre szokás is hivatkozni a témával foglalkozó hazai szakirodalomban, ám furcsa módon a magyar történelemmel foglalkozó szövegréseiket nemigen gondolták tovább magyar szerzők. Holott Smith, Benedict Anderson

vagy Michael Hechter egy-egy gondolatmenete nagyon is inspiratívnak tűnik; legfeljebb módosítanunk kell a módosítandókat. Smith például *A nemzetek eredete* című tanulmányában, amikor a hosszú távon fennmaradó etnikai csoportok két típusát, illetve a hosszú távú fennmaradás két útját jellemzi, magyar példára is hivatkozik, olyan laterális etnikai közösségnek nevezve a magyart, amely a maga földbirtokos-arisztokratikus kultúrájával más etnikumú (és más kultúrájú) alávett csoportok fölött élt.² Számomra most nem az a fontos, hogy történetileg pontos-e Smith példája, hanem állításának a következményei.

A modern (19–20. században kialakult) nemzetek, mondja az angol tudós, általában valamilyen etnikai mag körül jöttek létre, értelmiségiek és másféle elitek rekonstrukciós munkája, s egyben különböző gazdasági, társadalmi, hatalmi reálfolyamatok eredményeként. Az etnikai mag (amely nem tényleges leszármazási csoportot jelent, hanem a közös leszármazás tudatával rendelkezőt) két alapvető típusát nevezi laterálisnak, illetve vertikálisnak. Az előző etnikai csoport társadalmi értelemben vízszintesen helyezkedik el: ha nagyobb területet is ural, nincs társadalmi mélysége, arisztokratikus szerveződésű, s gyakran hódításra vezeti vissza az uralmát más etnikumú csoportok fölött. Az utóbbi, a

vertikális, társadalmilag rétegzett etnikai csoport, amelynek mindegyik része, alsó és felső, ugyanabból a kulturális örökségből részesedik. Az etnikai mag két alapvető változata egyben „a nemzetek kialakulásának két fő útvonalát is jelöli”. A hosszú távú etnikai fennmaradás laterális útvonalán „az arisztokratikus etnikumok csak úgy maradhattak fenn, ha a népesség más rétegeit is magukba tudták fogadni”.

E folyamatot Smith „bürokratikus bekebelezésnek” nevezi, melynek során a domináns etnikai magon alapuló állam fokozatosan tette önmagának részévé az alsóbb rétegeket és a távoli régiókat. „A felsőbb osztályt alkotó etnikai csoportnak tehát viszonylag erős és szilárd adminisztratív apparátust sikerült kiépítenie, amelyet a kulturális szabályozás eszközeként is felhasználhatott, s ezáltal egy új és tágabb kulturális identitást volt képes definiálni. Ez a gyakorlatban a felsőbb osztályok kultúrájának az alsóbb osztályok és a periférikus régiók körében uralkodó kultúrával való összehangolódását jelentette; az állam egészére és a kialakuló nemzeti identitásra elsősorban a felsőbb osztályok kultúrája nyomta rá a bélyegét.”³ Smith típusleírását kb. így fordíthatjuk le, rövidítve, a magyar esetre: a modern nemzet „a hosszú 19. században” a magyar nemesség

mint etnikai mag (közös leszármazástudattal és identitással rendelkező rendi csoport) körül jött létre oly módon, hogy ez az arisztokratikus csoport, az általa uralt közintézményeket is használva, kitérítette és amennyire tudta, kiterjesztette a kultúráját az alsóbb rétegekre (zömében a parasztságra), s – részben ezáltal – megpróbálta felvenni magába e rétegeket és az eltérő etnikai csoportokat.

A kultúra-kiterjesztés fogalma tehát Anthony D. Smithnek a modern nemzetek kialakulása laterális útvonaláról kidolgozott elvi keretébe illeszkedik. Azt a folyamatot jelöli, amelynek során a magyar nemesség kultúrájának alkalmas elemeit (eredetmítoszát, jelképeit, emlékeit, történelmét, értékrendszerét stb.) a nemesi elit és értelmisége, majd később állami hivatalnokai is, kiterjesztették a népesség alsóbb csoportjaira, oly módon, hogy egyben bele is illesztették e csoportokat az immár közössé tett történelembe, s beemelték megválogatott emlékeiket, jelképeiket és értékeiket a közössé tett kultúrába. E folyamatot egyszerre jellemezték a befogadás és az uralás szándékai és eljárásai. A végeredmény pedig az lett, amit Smith feltételezett: „az állam egészére és a kialakuló nemzeti identitásra elsősorban a felsőbb osztályok kultúrája nyomta rá a bélyegét”. Az angol szerző egy másik tanulmányára utalva,

amelyben szintén hivatkozott a magyar nemesség példájára, azt mondhatom, hogy a magyar nemzetnek olyan képét dolgozták ki a 19. században, amelyben kulcsszerepet kapott „a hadviselés és a harcos ethosza”,⁴ azaz a magyar nemesség hajdani önképének központi motívuma.

A talán legnagyobb hatású magyar írásmű, amely a 19. század első felében számot vetett a kérdéssel, hogy mire alapozódhat az immár nem nemesi közösségként, hanem nyelvi-kulturális egységként értett nemzet összetartó érzelme, Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* című tanulmánya volt. E szöveg valójában két választ is magában foglal a kérdésre. Az első választ az ókori görögség autark kulturális fejlődési modellje kínálja, amely modellben a nemzetet Homérosz prehistorikus hagyományokból kinőtt költészete, a „pórdalból” készült *Íliász* tartotta össze. E modell azonban a magyar esetben nem követhető, mert prehistorikus hagyományunk parányi és töredékes, mitológiai nyomok nincsenek benne, a köznépi dalokban nem lelhető fel „a nemzeti poézis szikrája”. A *Nemzeti hagyományok* másik válasza, a követhetőként felmutatott modell, a történeti emlékekre kívánta alapozni a nemzeti érzést. Mivel a nyelvi-kulturális egységként értett nemzetnek nincsenek közös (prehistorikus) el-

beszélései, a történeti emlékezetet (amely szükségképpen nemesi emlékezet) és a kialakult nemzetkaraktert (amely szükségképpen a nemesség vonásait viseli) kell az eljövendő nemzeti költészet középpontjába állítani.⁵

Kölcsey másik nagyszerű értekező szövege, a *Mohács*, még inkább világossá teszi, hogy a nemzet megépítendő emlékezetközösség; az elérendő cél az, hogy a paloták és a kunyhók lakóinak egységes közösségi emlékezete legyen. A *Mohács* írásának jelenében a nemzeti érzéstől áthatott költő – akit a szöveg „ábrándozónak” nevez – nem lát maga körül senkit, aki hozzá hasonlóan érezne: nem nemzet veszi körül, mondhatnánk, hanem csak sokaság. A szöveg inkább sugallja, mint kimondja, hogy az egységes közösségi emlékezet kialakításának mi a lehetséges útja: mivel a kunyhók lakóinak nincs történeti emlékezete, a paloták lakóinak az emlékezetét kell a kunyhók lakóira is kiterjeszteni, és egyben közöttük is elterjeszteni ahhoz, hogy ugyanazon „öröm és bánapokat” üljék meg itt is, ott is. A *Mohács* „ábrándozójának” programja hasonló a *Nemzeti hagyományok*éhoz: mindkettő a nemesi rend emlékezetének a nemzetiesítésére (belefoglalásra és szétterítésre) tett javaslatot.⁶

Arra, hogy az egységes társadalom képzelete milyen nagy szerepet játszott az irodalmi gondolkodásban, pél-

da Arany János *Naiv eposzunk* című tanulmánya is, amely abból indult ki, hogy a jelenbeli nép (a kunyhók, műhelyek, laktanyák lakói) nem mutathat fel epikus költeményt (a nyomait sem), s nincs történeti emlékezete. Ám egykor kellett, hogy legyen naiv eposzunk – azaz olyan epikus népköltészetünk, amelynek a tárgya egybeesik a nemzeti (azaz voltaképpen a nemesi) emlékezettel –, egyrészt mert más népeknek is volt, ez tehát valamiféle fejlődési szabályszerűség, másrészt mert a krónikaciklusunk írásbelisége megőrizte a valahai eposz nyomait. A naiv eposz az egységes társadalom szóbeli műfaja: „midőn a nép és nemzet elnevezés egy jelentéssel bír; midőn a nemzet színe, java, bár külsőleg míveltebb, csinosabb, daliásabb – szellemileg épp oly naiv állapotban élt, mint a köznép”. Rétegzett társadalom volt tehát, de kulturálisan egységes. A népköltészet ideális világa volt, amelyben a nép nemesi jellemvonásokkal rendelkezett: „a nép, mely énekelt, a nép, mely azt hallgatta, egy-azonos volt a cselekvő, a hódító, a harcoló nemzettel”.⁷

A rétegzett, de kulturálisan egységes társadalom múltból érkező utópiáját Arany hun trilógiájának a darabjaiban vitte színre, a legkidolgozottabban a *Buda halálában*. „Hun regéje” a nemesi emlékezet legfontosabb elbeszélésének és jelképeinek a nemzetiesítő (kitágító-

kiterjesztő) átírata.⁸ A *Gesta Hungarorum* hun történetét úgy írta újra művében, hogy kihagyta belőle a rendi egyenlőtlenség eredetének, a jobbágyi jogvesztésnek az igazolására évszázadokon keresztül szolgáló narratív részt (mely szerint, akik megtagadták a hadba hívást, örökös, utódaikban is megújuló szolgaságba taszítottak), utólag beemelve a hun elbeszélés nagyszerűségébe a magyar etnikumú nemteleneket is. S nemcsak az elbeszélést tette ily módon közössé a *Buda halála*, a nemesi önkép legfontosabb jellemzőjét, a hódító-harcos ethoszt is szétterítette a teljes hun-magyar etnikumra. Úgy is mondhatnánk, hogy a nemtelenek azáltal tudtak e műben a nemzet részévé válni, hogy felvették a nemesi karakterjegyeket.

„[A] nacionalisták feladata alapvetően a politikai archeológia körébe tartozik: újra fel kell fedezniük és újra fel kell építeniük a közösség életét történetének minden korszakában, meg kell teremteniük a kapcsolatok és a rétegeket a korszakok között, és ezek alapján fel kell mutatniuk a »nemzet« folytonosságát, amelyről feltételezik, hogy állandóan fennáll, mint a kollektív értékek, mítoszok, jelképek, emlékek különálló, lassan változó identitása” – írja Anthony D. Smith.⁹ A történelem, az irodalom, a néprajz, a régészet – többféle szellemi terület szakemberei dolgoztak-dolgoznak ezen a

munkán. E politikai archeológiának a magyar irodalmi csúcsteljesítménye valószínűleg a *Buda halála* be-tétregéje, a „Rege a csodaszarvasról”, amely – egyebek mellett – az etnikai eredetközösség alapító elbeszélése, a nemzeti aranykor felmutatása, az ideálisan működő egységes társadalom modellje is; régről érkező utópia egy régről érkező utópián belül.

A 19. században számtalan történelmi tárgyú irodalmi alkotás készült. A történelem, amit színre vittek, döntően az ország arisztokratikus rétegének a történelme volt. A nemzetiesített irodalmi történelemből az olvasás által az ország olyan magyar nyelvű lakosai is részesedhettek, akik alsóbb társadalmi réteghez tartoztak. Az *Egy magyar nábob* című Jókai-regény egyik jelenete remekül mutatja, hogy a kulturálisan egységes társadalomba az olvasáson keresztül vezetett az út. Franciaországban tartózkodó magyar mágnások Rousseau sírjához tesznek zarándoklatot, ahol is találkoznak egy magyar iparos legénnyel, aki ugyanoda igyekszik, mivel *Az új Héloïse* lelkes olvasója. A mágnások belekarolnak az iparosba, s együtt teszik meg az utat – szimbolikus gesztussal „beemelik a népet a nemzetbe”, mondhatnánk reformkori kifejezéssel. Ám e beemelésnek kimondatlan előfeltétele, hogy az

iparosnak azonos olvasmányai és olvasmányélményei legyenek, mint az arisztokratáknak – hogy az iparos a vezető réteg olvasmányait olvassa; hogy csatlakozzon a kultúrájukhoz.

A nacionalizmuskutató szakirodalmában Benedict Anderson hangsúlyozta a leginkább az olvasásnak és az „olvasó osztályoknak” a szerepét a nemzetek 19. századi kialakulásában-kialakításában. „Nemesek, földbirtokosok, hivatásos értelmiségiek, tisztviselők és a piac emberei – ők voltak a filológiai forradalom *potenciális* fogyasztói”, írta az amerikai tudós.¹⁰ A filológiai forradalom nyomán az „olvasó osztályok” elvárásaihoz, értékeihez, normáihoz igazított irodalom jött létre. „[M]int ténnyel kell szembenéznünk azzal a körülménnyel – írta Jókai-monográfiájában Fábri Anna –, hogy a 19. század első felének magyar regényirodalmá szinte kizárólag nemesi főhősöket ismer.”¹¹ Jókai általa vizsgált társadalmi regényeinek kétszázötvenöt szereplőjéből százharminc volt nemes vagy főnemes, és tizenegy paraszt. Az utóbbiak mellékszereplőként kerültek be a regényekbe; a főszereplők majdnem mindegyike nemes vagy főnemes volt. S mivel a hősök döntően nemesek voltak, e művek az ő társadalmi kérdéseiket, viselkedésmódjukat, témáikat vitték színre. A 19. századi azonosuló regényolvasás akkor is csak felsőbb osztálybeli hőshöz fordulhatott, ha az olvasó az

alsóbb osztályok valamelyikének a tagja volt.

Jókai Mór *Sárga rózsa* című „pusztai regényének” a főszereplői az alsóbb osztályok tagjai: csikósbojtár, gulyásbojtár, kocsmáros leány. Egyénített alakok, ugyanakkor allegorikusak is.¹² Az elbeszélő már a mű elején, a két férfi bemutatásakor világossá teszi e kettősséget: „Mind a kettő valóságos ősmagyar arctípus, noha egymástól merőben különböző. Ilyenek lehettek az első magyarok, mikor Ázsiából idekerültek.” A 19. század közepén játszódó történet azért lehet képes az eredeti nemzeti jellemvonások felmutatására, mert a nép, különösen a pusztai, megőrizte az ősi karaktert, szokásokat, észjárást. A *Sárga rózsa* így egyfelől szerelmi történet, másfelől nemzetkarakterológiai „értekezés”. Utóbbiként: jól ismert tézis narratív kibontása.¹³ A mű csúcspontján, a két bojtárlegény pusztai lovas párbajakor derül ki az olvasó számára, milyen nagymértékben áthatja e hősoket „a hadviselés és a harcos ethosza”, a nemesi önkép kulcsmotívuma. 1892 valóságos társadalmában csikós vagy gulyás nem minősült volna párbajképes egyénnek; az 1892-es Jókai-műben azonban párbajozhattak, épp úgy, mint a valóságos társadalom nemesi származású tagjai.

A *Sárga rózsa* csikós- és gulyásbojtárával ugyanaz történt, mint – Hofer Tamás tanulmányai szerint – a „népi

kultúrával” általában a 19. század utolsó harmadában: a nemzeti történelemről (karakterről) kialakított kép kivetítésével alkották meg őket. A korai etnográfusok, írta Hofer, oly módon gyűjtötték a „népi kultúra” és a „népművészet” tárgyait, hogy „a számtalan vidéki tárgy közül kiválasztották... a történelemképhez illőket mint »etnikusat«”,¹⁴ a népi = régi azonosításból kiindulva. Így „a népművészet etnicizálásának – tehát a nemzeti szimbólumrendszerbe való betagolásának” a folyamata a nemzeti történelemről már kialakított kép rávetítését jelentette a paraszti tárgyakra. Hofer egy korábbi tanulmányának megfogalmazása talán még nyilvánvalóbbá teszi, hogy az általa leírt folyamat megfeleltethető a kultúra-kiterjesztés itt használt fogalmának: „A népi kultúrák modelljei így is mindenütt »nemzeti látószögből«, illetve »etnikus látószögből« készültek. A népi kultúra képét megalkotó írók, művészek, kutatók előtt már ott álltak az egyes nemzetek, etnikumok történetéről, jellemvonásairól, hivatásáról politikusok, történészek, ideológusok által fölrajzolt elképzelések, a népi kultúrák modelljeit már ezekhez igazíthatták.”¹⁵

A *Hunok harca*, Arany László műve, a 19. századi magyar irodalom egyik legfurcsább alkotása: iparfejlesztő politika érdekében írott verses röpirat, amely a hun mondanokör

fontos elbeszélésének nacionáldarwinista átírata. A „nemzet” helyébe lépő „faj” fogalma végleg eltüntette a nemes–jobbágy választóvonalat, amelyre a nemzet fogalma még „emlékezett”, osztatlan közösségként jelenítve meg a „magyarokat” (s a többi etnikumot is), amely elsődlegesen természeti, leszármazási egység (s csak ennek következményeként kulturális). Ugyanakkor a „fajok harcának” képzete, amely Arany költeményének is a középpontjában áll, magába tudta fogadni „a hadviselés és a harcos ethoszát”, tovább éltetve a nemesi rendi identitás kulcsmotívumát. A *Hunok harca* a nemzetkarakter módosításának szükségessége mellett érvel: a modernizálandó jellemvonások a nemesi harcos érények. „Fogd csak ez új fegyvert igazán két kézre, / Leld ki csak a csínját, tudj vele jól bánni, / A régi hatvágást ezzel is kivágni” – olvashatjuk a mű záró sorai közt. Elvileg a szöveg megszólítottja a magyar, a faj osztatlan közössége. Valójában azonban az új fegyver (az ipari és bányászati munkaeszközök) megragadását azoknak ajánlja, akik eddig a karddal bántak. Így csúszik rá e költeményben is a nemesi identitás jelrendszere a „magyarok” közösségének egészére.

Vajon a kultúra-kiterjesztés minitázata, amely a fentebb tárgyalt művekben felismerhető, meghatározó

volt-e a 19. századi magyar irodalmi termelés egészében? Nagy, átfogó kutatás volna szükséges ahhoz, hogy válaszolni lehessen a kérdésre. A nemzetiesítés programjának a magyar nyelvű alsóbb osztályok felé irányuló része viszonylag sikeresen ment végbe. Mikos Éva tanulmányát idézem: „E dolgozat abból a feltevésből indul ki, hogy a 19. századi paraszti réteg kollektív tudatában nem vagy csak nagyon csekély mértékben mutatható ki a nemzettudat. A modern nemzeteszme hatása csak lassan, fokozatosan szívódott fel a falusi tömegek tudatában, amely folyamat végpontja az első világháborúra tehető.”¹⁶ A nemzetiesítés munkáját főként nem irodalmi művek, sokkal inkább az iskolai oktatás, a tankönyvek, a sajtó, a ponyvairódalom, a színház, a század utolsó harmadában az állami és a helyi hatalom kommunikációjának közvetítő közegei (szoborállítások, ünnepek, bélyegek, közintézményi festmények, utcaátnevezések stb.) végezték el.¹⁷ A folyamat kulcsmozzanata pedig minden bizonnyal az 1848–1849-es nagy közösségi erőfeszítés emlékezete volt (amely megerősítette a társadalmi képzeletben „a hadviselés és a harcos ethosz”-nak tekintélyét). Kölcsey, Arany vagy Jókai művei inkább közvetetten, mintsem közvetlenül játszhattak szerepet e nagy folyamatban. Ugyanakkor nem becsülném le a hatásukat: a kulturális

elit kanonikus alkotásokként tartotta számon őket.

Karády Viktor húsz évvel ezelőtti tanulmányához nyúlnék vissza, hogy értelmezsem a magyar nemesi elit (és értelmisége) kultúra-kiterjesztő metódusát. Karády azt állította nevezetessé vált írásában, hogy a 19. századi rendi elit egyfajta asszimilációs társadalmi szerződést ajánlott az ország nemzetiségeinek, amelynek elfogadásával kikerülhettek alávetett helyzetükből, s elkerülhették nyelvi kizárásukat a leendő nemzetállamból, ám cserébe el kellett (volna) fogadniuk a liberális nemesség hegemoniáját.¹⁸ Tézisének két elemét

szeretném kölcsönvenni: a hegemonia fogalmát és a feltevést, hogy a nacionalizmus a nemesi elit válasza volt társadalmi hegemoniájának az elbizonytalanodására. Úgy látom, hogy a kultúra-kiterjesztés nemzetisítítő tervére ugyanez érvényes: a nemesi elitnek (és értelmiségének) a gyakorlata volt társadalmi hegemoniájuk újraszerkesztésére. Olyan írásművekben, mint a fentebb idézettek, könnyebben észrevesszük az alsóbb osztályok felé irányuló beemelés, befogadás, elismerés gesztusait; nem árt emlékeztetni magunkat arra, hogy e szövegekben a hegemonia mozzanatai is érvényesülnek.

JEGYZETEK

---

1. Péter László: *Volt-e magyar társadalom a XIX. században?* In Uő: *Elbától keletre*. Budapest, Osiris, 1998. 156. Az idézett szöveg kiemelése tőlem származik – T. J.
2. Anthony D. Smith: *A nemzetek eredete*. In Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Rejtjel, 2004. 212.
3. Uo. 214.
4. Anthony D. Smith: *Kiválasztott népek: miért maradnak fenn egyes népcsoportok?* In Bretter Zoltán – Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány, 1995. 42. A szerző e tanulmánya a másiktól eltérő fogalmakat használ a hosszú távú etnikai fennmaradás magyarázatakor.
5. Takáts József: *Politikai nyelvek a Nemzeti hagyományokban*. In Uő: *A megfelelő ötvözet. Politikai eszmetörténeti tanulmányok*. Budapest, Osiris, 2014. 142–143.
6. Takáts József: *A nemzet: költői utópia. A „nagyság” fogalma Kölcsey Mohácsában*. In uo. 163.
7. Arany János: *Naiv eposzunk*. In *Arany János válogatott prózai munkái*. Budapest, Magyar Helikon, 1968. 199.
8. Takáts József: *A Buda halála politikája*. In Cieger András (szerk.): *„Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!” Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai*. Bp., Universitas, 2017. 131–152.
9. Anthony D. Smith: *Az „aranykor” és a nemzeti újjáéledés*. *Café Babel*, 1996/1, 19.

10. Benedict Anderson: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan–Atelier, 2006. 73.
11. Fábri Anna: *Jókai – Magyarország. A modernizálódó 19. századi magyar társadalom képe Jókai Mór regényeiben*. Budapest, Skiz, 1991. 28.
12. A Jókai epikájában egyszerre érvényesülő allegorikusságról és regényszerűségről: Takáts József: *A regénytől az allegóriáig*. Az Egy magyar nábob esete. In Bényei Péter – Gönczy Mónika – S. Varga Pál (szerk.): *„Szirt a habok közt”. Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. 350–355.
13. A *Sárga rózsá* elég pontosan követi Rónay Jácint 1847-es jellemtanának a pusztai lakosokról, mint az eredeti magyar nemzeti sajtóságokat tisztán megőrző emberekről, „valódi Attila-faj”-ról írt bekezdéseit. Lásd: Rónay Jácint: *Jellemise, vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet, nő, férfiú és életkorok jellemzése lélektani szempontból*. In Hunyady György (szerk.): *Nemzetkarakterológiák*. Budapest, Osiris, 2001. 143–144.
14. Hofer Tamás: *A nemzeti történelem rávetítése a népművészetre*. In Uő: *Antropológia és/vagy néprajz*. Budapest, L'Harmattan, 2009. 148.
15. Hofer Tamás: *A modernizáció és a „népi kultúra” modelljei*. Világosság, 1987/7, 410.
16. Mikos Éva: *Tény és fikció, nemzet és régio kettőssége és a rege műfaja*. In Lajtai Mátyás – Varga Bálint (szerk.): *Tény és fikció*. Budapest, MTA BTK, 2015. 109. – Arany János ugyanígy vélte a *Naiiv eposzunkban*: „mintha népünket nem érdekelné sorsa a nemzetnek”. I. m. 199.
17. Takáts József: *A tér és az idő nemzetesítése és az irodalmi kultuszok*. In Uő: *Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*. Budapest, Kijárat, 2007. 137–151.
18. Karády Viktor: *Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarországot magyar nyelvű országgá?* In Uő: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás*. Budapest, Cserépfalvi, 1997. 156–157.

© Fortepan, Gazda Anikó (1983)

Mád, Magyar utca, Zsidó temető

Petőfi és a naivitás visszanyerésének ábrándja

„Midőn a politika 's művészet a' természettől eltért 's csak az udvarok körül forgott, midőn az egészséges élet helyébe beteges pompa lépett, akkor a költészet is eltéveszté valódi útját 's lelkesedését nem a' Hippokhréné tiszta forrásából, de a' királyi asztalokon csillogó arany serlegekből merítette. A' mint a' politikában a nép többé nem számolt, 's a művészetből a természet elköltözött, úgy a' költészet is elhagyá 's elhanyagolá az élet' termékeny földét 's az ideál' fellengzetében szállong.”¹

Pulszky Ferenc eredetileg az *Emlényben* megjelent, 1840-es *Népmondák* című tanulmányában a népiesség diskurzusban közhellyé vált ellenfogalmakra építi a maga népköltészetképzetét, pontosabban olyan tipológiát alkalmaz, amely maga is több, legalább két elkülöníthető szótár elemeiből épül föl. Ennek következtében különböző diskurzusok keverednek és rétegződnek egymásra a Pulszky-féle népiességeképzetben belül, amelyeket az köt össze, hogy beépülnek egy nagy, végső soron rousseau-ista alapú *természet* versus *civilizáció* ellenfogalommal leírható mátrixba. Pontosabban e fogalom-pár kínálkozik a legtágabb keretül ahhoz az értelmezési hagyományhoz, amelyben jól beazonosítható érték-kategóriaként írható le a népiesség maga.

Ugyanakkor jól látható, hogy az „egészséges élet” versus „beteges pompa”, a „Hippokhréné tiszta forrása” versus „királyi asztalokon csil-

logó arany serlegek” ellentétpárjai a kosellecki értelemben vett aszimmetrikus ellenfogalmakat alkotnak, hiszen nyilvánvalóan az egészség, tiszta forrás, termékenység képzei eleve értékteletibb jelentéseket hordoznak, mint az udvari kultúra mesterkéltség világát megidéző képzetek. Vagyis ebben a leosztásban senkinek nem jutna eszébe, hogy az európai civilizálódás folyamatában éppenséggel a Pulszky intenciójával ellentétes értékorientációt képviselő udvari kultúrát tekintse a követendő normának. Ebben az értelemben a kontrollált és az udvari kultúra normatív szabályozottságához illeszkedő magatartásformák a mesterkéltséggel, az őszintétlenséggel, a képmutatással, végső soron valami-féle *romlottsággal* kapcsolódnak össze, míg a kontroll alá nem eső, így szabályozatlan magatartásformák a természetességgel, az őszinteséggel, az egyenességgel, végső soron az *ártatlansággal* írhatók le.

A népi kultúra és vele a nép kategóriájának definiálási kísérlete Pulszkynál (és előbb-utóbb a népiességgel foglalkozóknál általában) abba a paradoxonba torkollik, amelyet a kor alapdiskurzusaként kezelendő nevel(őd)és, vagy pallérozódás eszménye és a természet magában való érték kategóriája képez.² Az önmagában vett természet csak nevelés, diszciplína által lehet méltó a humanitáshoz, vagyis az emberi természetben rejlt potenciálhoz, amelynek megfogalmazásával már 1826-ban szembesülhet a magyar olvasó a Kantra alapozó Magda Pál programadó dolgozatában:

„Valóban az egész látható világon nincs szebb, 's szeretetre és tiszteletre méltóbb valóság az embernél, ha magas rendeltetéséhez képpest elméjét szívét, minden tehetségeinek kifejtőztetése által felemeli a' bölcsesség' és tökéletes humanitás méltóságára: valamint ellenben rútabb, útalatosabb teremtése nincs az Istennek az embernél, ha minden nevelés, műveltség nélkül elvadulván, rendeltetéséről semmit sem tudván, vagy arra semmit sem hajtván, eltávozik a' természettől, az emberi természetet 's méltóságot levetkezteti, 'mélyen a' baromi állapotig lealacsonyítja magát.”³

A humanitás elérésének folyamata folytonos tökéletesedést (perfectibilitást) követel meg – Magda Pál

szavaival ez a „végső célja az ember lételének” s egyben ebben rejlik az „ember' legfőbb méltósága” –,⁴ ami azonban szükségszerűen a természettől való elszakadást, vagy a természeti állapotból való kiemelkedést feltételezi. Magda tanulmányának harmadik részében (*A' Cultúra, grádicsára nézve*) a természeti állapotból való kiemelkedés vagy adott esetben a ki nem emelkedés mentén határozza meg a tökéletesedés három fokozatát. A legelső grádicon áll a vadember, akit így jellemez Magda:

„Ezen baromi állapotban csak az húzza magához az embert, csak az foglalja-el egész figyelmét, a' mi a' testi érzékeket gyönyörködteti. Így a' vastag testiségben elmerült, elvadult embert nem az okosság, nem a' szív' és a' jó ízlés, nem az illendőség finomabb érzései, hanem csupán csak a' testi kívánságok, és indulatok vezérlik minden cselekedeteiben.”⁵

Vagyis Magda éppen a meg nem szabályozott, nem szabályozott ösztönösségben („vastag testiségben”), a nem kontrollált affektusokban („testi kívánságok, és indulatok vezérlik”) látja leginkább megfoghatónak a vadság emberi méltósággal nem harmonizálható állapotát.

Nyilvánvalóan Pulszky sem gondolkozhat máshogyan az emberről és hivatásáról, hiszen Magda kultúra-fogalma nem egyedi találmány,

hanem olyan alap episztémeként értendő a 19. század első felében, amelynek határait aligha lépheti át bárki annak ódiума nélkül, hogy kívül reked a humanitás mégiscsak biztonságot jelentő határain. Ezt ékesen bizonyítja – ugyan valamivel későbbi: 1847-es – Petőfi-kritikája, amelyben az elismerő szavakon túl maga is megemlíti, hogy Petőfi időnként bizony áthágja, sőt lerombolja azokat a határokat (az aljasság, póriasság kifejezéseket alkalmazza ezekre az esetekre Pulszky), amelyek egyáltalán lehetővé teszik az irodalmi megszólalást magát, beleértve a népiességet is.

A Petőfivel való párhuzam annál is indokoltabban tűnik, minthogy valahol Pulszky 1840-es tanulmányánál található Petőfi első nagy ars poetica-szerű „kirohanásának”, *A természet vadvirágának* (1844) forrása.⁶ Pulszky tanulmányának nem csupán szóhasználata tér vissza Petőfi programversében, hanem az aszimmetrikus ellentétpárokra építő gondolatmenetének kulturális paradoxona is.

Petőfi szövege a *Dardanus-féle kritikusküimhoz* alcímmel jelent meg. Dardanus (valószínűleg Pompéry János) 1844. november 29-én úti levelet jelentetett meg a *Sajóvölgye* című lapban, amelyről az *Életképek* december 11-én tudósít, és közli az irodalomra

vonatkozó gondolatmenetét. Dardanus általában beszél a kortárs költészet esztétikai nivótlanságáról kocsisa egy káromkodásának („Az angyalát!”) nyomán. Név szerint ugyan nem említi Petőfit, de nyilván a költő önmagára ismert vagy magára vette a célzást, hiszen éppen a „káromkodás”, a *pórias* kifejezések használata volt a későbbiekben az egyik legfőbb kritikai kifogás népies költeményeivel szemben. Dardanus szövege az első azok közül, amelyek számon kérik Petőfin és általában a népies irányon az esztétikai csiszoltságot és az ízlés kifinomultságát. December 21-én a *Verseket* szemlélő Nádaskay Lajos – miután elismeri Petőfi tehetségét, és óvja a póriasba süllyedéstől – konkrétan ki is mondja,⁷ hogy a további fejlődés záloga az ízlésének nemesítése, amelynek egyik módja pl. „elismert classicitású művek olvasása”. Korábban Dardanus a kritikát kárhóztatja, amennyiben nem eléggé szigorú a fiatal, zseninek kiáltott ifjak megregulázásában, és a pártfogók bólogatása rossz irányba viszi a költőket. Dardanus itt használ egy – a Petőfi szövegben más intencióval megjelenő – kertész-metaforát:

„A[z ajnározott] költő ilyenkor, mint a kertész, ki olly virágot növeszt, melly leginkább kelendő, nyugodtan halad a kimutatott téren, költeményei mind a pártfogók tetszésére iratvák, s bár ezek ajkain a jóváhagyó mosoly egyre

fenlebeg, de a poézis szárnyacsattogva lebbent el s a papiroson rimbe foglalt vagy lábra mért próza áll.”⁸

Jól látszik, hogy Dardanus ker-tész-metáforája nem a Petőfi-féle jelentésben áll a szövegben, vagyis éppen nem a megnyesegetés, gon-dozás, szabályozás értelmében. Petőfi üvegházi növény versus vadvirág ellentétpárját tehát nem közvetlenül Pompéry szavai ihlették, még ha maga a gondolatkör nyilván azonos is. Pulszky 1840-es tanulmányának egy-egy passzusa azonban valóban lehet Petőfi ihletforrása, és egyben programjának legitimációs alapja, vagyis elméleti megalapozása mon-dandójának:

„Mint mikor az ember mesterkélte szép kertből a' nagyobbszerű szabad erdővi-dékbe kilép, illy érzet ébredett a' műveltek' lelkében, midőn a' múlt század' végével angol 's német tudósok a' nép-költészetet felfedezték, melly észrevétlenül mellettünk virágozott.

Különböző, szokatlan alakban tűnt itt fel minden előttünk, itt zúgtak még a' régi pogányság' titokteljes tölgyei, itt égtek a' kereszténység' lángoló rózsái, itt csillogtak szokatlan alakban a' szabadság', szerelem' és népélet' virági, kelyheikből részegítő illatot ki-ömlesztve, 's természeti szépségökben be-teg képzelődésünknek üvegházi növényeit meghomályosítva.” [Kiem. tőlem – MR]

A kiemelt részek mintha a Petőfi-vers egy-egy sorának parafrázisai volnának, pontosabban e részek parafrázisai lennének a Petőfi-sorok: az első kiemelés nyilván a „Támaszkodjék szabályokra, / Ki szabadban félve mén”, míg a második kiemelt szövegrészlet, szinte szó szerint a „Nyirbáljatok üvegházak / Satnya sarjadékain;” sorokban látszik inkarnálódni. Petőfi versének mondanója alapvetően egy olyan szillogizmus, amelynek két axiómája is, konklúziója is tagadás: (axióma₁.) „Nem verték belém tanítók / Bottal a költészetet” és (axióma₂.) „Iskolai szabályoknak / Lelkem sosem engedett” és ebből az következik, hogy „Nem viritok számotokra, / Árva finnyás kóficok!”. Mindennek hátterében, egyfajta metafizikus, vagyis további rákérdezést nem igénylő, sőt nem tűrő legitimáció áll. „A korlátatlan természet / Vadvirága vagyok én” metafora önmagában hordja a jelentését, további értelmezésre nem szorul. A természet korlátatlan jelzője abszolútumként definiálja a természetet, amely így a vele korrelációban lévő Én-t és gyakorlatát minden mesterséges, iskolai vagyis kulturális szabályozás és ellenőrzés fölé emeli. Csakhogy a szöveg tagadásokra építő szillogizmusa gyanúsán emlékeztet Pulszky aszimmetrikus fogalmi megalapozásának logikájára, ugyanis valójában nem derül ki, hogy az iskolai szabályoktól mentes Én miféle

pozitív jelentéselemekkel, vagyis állításokkal írható le. Nyilván éppen azt szolgálja a természet abszolutizálása, hogy ne is legyen szükség további magyarázatra, amivel azonban a nyelven kívülre is utalja a szöveg saját igazságának megalapozását. Ha jobban belegondolunk, mégiscsak hasonló paradoxonnal állunk itt szemben, mint a Pulszky-tanulmány esetén, hiszen egy kulturális vagyis nyelvi jelenséget igyekszik leírni (milyen is a népies költői gyakorlat) nyelven túli, tautologikus legitimációval (a természet az természet).

A népiességnek egy ilyesfajta, a természet metafizikus abszolutizálásához kötött megalapozása a „nyelvtelenség” állapotába kerül, hiszen a természet mint természet éppen ellenpontja annak a kultúrának, amelybe a népiesség mint olyan helyet követel magának. Amikor tehát fentebb amellet érveltem, hogy Pulszky a népiességről értekezvén alapvetően aszimmetrikus elfogalmakkal él, azt vetítettem előre, hogy nem is áll rendelkezésére pozitív jelentéselemekből, állításokból feltöltött diskurzus a népiesség természetéhez kötött metafizikai megalapozásakor.

A kiinduló idézetünk utolsó mondatának összefoglaló ellentéte (*termékeny föld* versus *ideál fellegzete*) hivatott általánosítani a népkölté-

szet egyedül üdvözítő voltát, hiszen a népiesség termékenysége a nyilvánvalóan terméketlen és mesterséges költészeti hagyománnyal szemben kizárólagosan biztosíthatja a költészet megújulásának, fönmaradásának lehetőségét, vagyis a jövőt magát. Csakhogy ezen a ponton válik gyanússá Pulszky fogalomhasználata, hiszen miközben látszólag egyfajta rousseau-ista természetmítoszra hagyatkozik mint abszolút viszonyítási pontra, aközben törvényszerűen a Schillerre visszavezethető, de a korban intellektuális közbeszéddé vált naiv-szentimentális tipológia nyelvét használja egyéb pozitív (állításokban meg nem valósuló) módon alkalmazható szótára nem lévén. Az a hipotézisem tehát, hogy Pulszky és általában a népiességhez kapcsolódó teoretikusok nyelvhasználata miközben egyfajta rousseau-ista természetmítoszra hivatkozik, a schilleri, Teleki József-i naivítás képzetkörének nyelvi reprezentációját alkalmazza. A néphez (nép-mítoszhoz) ugyanazok a karakterológiai elemek kapcsolódnak, mint a naiv (mégiscsak a neohumanista görögsgépképzetből elvont) karakterjegyei: ártatlan, őszinte, reflektálatlan, tiszta (szívű), együgyű, harmonikus stb.⁹

A magyar irodalmi hagyományban a nagy részben Schiller nyomán születő Teleki József nagy, bár jelentőségéhez képest kevés figyelmet kapott tanulmánya honosítja

meg a naiv-szентimentális tipológiát, amely alapját képezi a Teleki szóhasználatában „romántos”¹⁰ költésről való beszédnek az 1820-as években, különös tekintettel Vörösmarty praxisára és Toldy Ferenc elméleti megfontolásaira. Teleki a *romántos* költést definiálva a természettől (földtől) elszakadt és a képzelet (ideálok országába) világába kalandozó szellem állapotaként írja le a romántos, Schillernél szentimentális költés fő jellemzőjét:

„Az újabb, *romántos* vagy Schiller után, de hibásan, *érzékenykedő* (sentimentalis) költés egészen más formájú. Ennek fő karaktere egy mély komolyság, mely igen gyakran minden vidám színektől megfosztatván, komorsággá válik. A természettől mind jobban jobban eltávozván, az ideálok országába elveszti magát, fellelgező lesz. Ezen fellelgezés különösön azáltal is módittatik elő, hogy a külső tárgyak elmellőzésével, különösön a mi magunk belső, homályos és azért kimeríthetetlen állapotunk megvizsgálását veszi fő célul, innen méltán neveztetik személyesnek (subjectiv).”¹¹

Ismeretes, hogy Schiller tipológiája a keresztény és antik ontológiai tapasztalat közti hasadás következményeként áll elő. Leegyszerűsítve: az antik harmonikus világban benne lét meghasadása nyomán előálló hiánylát állapotát diagnosztizálja

a kereszténység érájában, aminek következtében az ember folytonos vágyódásra, keresésre és szenvedésre ítéltetett, szemben a naivítás létállapotával, ahol a mindenség egy(ség)ként, zárt egészként garantálja az ember boldogságát és elégedettségét. Főleg Telekinél jellemző egyfajta történetiség tételezése (az antik naivítást fölváltja a keresztény romántosság), míg Schiller inkább a lét megtapasztalásának mindig rendelkezésre álló módozataiként írja le a két állapotot, így pl. azt is megengedi, hogy a naivítás bizonyos zenik számára (ld. Goethe) a jelenben is visszanyerhető létállapot.

Más szóval: a Pulszky által használt szótár egyszerre származik az udvar (mesterkél) és a természet (őszinte, ösztönös) szembeállításának kultúra-tipológiájából, és egyszerre a naiv – szentimentális (vagyis antik/görög – keresztény) ontológiai tipológiájából. Ez a két nagy paradigma egymásra rétegződik, és a rousseauista természetmítosz nyelvtelenségét pótolandó válik eredeti kontextusától megfosztva a népiesség-diskurzus szótárává. Mindez azonban nem marad következmények nélkül, hiszen éppen a népiesség válik a romántos (sentimentalis) ellenhatásaként szolgáló új paradigma alapjává.

Pulszky *Athenaeumbeli* 1840-es, saját gyűjtésű népmondaközlésének

bevezetője arról árulkodik, hogy gondolkodása nagyon is az antik-keresztény, illetve nyilván Jacob Grimm nyomán, a germán-keresztény, más szóval a pogány-keresztény kultúra és világnézeti váltás paradigmájában mozog. E szerint a népi nem más, mint a kereszténység előtti „eredeti” állapotok tanúsága, őrzője és egyben hordozója a nemzet autentikus, nem az egyetemesből eredő sajátosságainak. Ez a megőrzés-funkció a mindenkori népiesség egyik legerősebb legitimációs bázisa lesz: mind az antik erudícióra alapozott egyetemes kultúrától, mind pedig a kereszténység szintén egyetemes és persze homogenizáló hatásától mentes egyediség konzerválójaként.¹²

A mi szempontunkból itt és most az a fontos, hogy Pulszky felfogásában a népi a nem-keresztény, a schilleri tipológiában a nem-szentimentális vagyis a naiv paradigmájában beszélhető el. Jól látható, hogy két szempont egymásra vetülése eredményezi azt a nyelvváltást, ami a népről való beszédhez végül a naivitásra (végső soron a schilleri görögsmítoszon alapuló képzetekre) épülő szótárt rögzíti: egyfelől a rousseau-i civilizáció/kultúra versus természetiség kulturális paradigmája, másfelől pedig a pogányság/naivítás versus kereszténység/szentimentális

ontológiai paradigmája vetül egymásra. Nem véletlenül rögzül a korabeli népmítoszhoz az ártatlanság, természetesség, ösztönösség, gyermeki lét, tisztaság, őszinteség stb. fogalomköre, amely a naivság görögökről szintetizált neohumanista mítoszát fedi le.

Úgy tűnik, hogy a fellépésének első szakaszában keletkező Petőfi-kultusz máig meghatározóan Petőfiben azt a népköltőt látta, aki ezt a naivitást képes újra visszanyerni, mintegy a romantikus vagy romantos világkép és költészet ellenhatásaként. Állításom szerint tehát Petőfi nem a klasszicizáló hagyomány elleni lázadás figurája – még akkor sem, ha formai értelemben ez vitathatatlan tény –, hanem újdonsága valójában abban áll, hogy a népi felvállalásával egyben egy új legitimációs erőforrás becsatornázásával a romantos sóvárgáson, vágyon, hiányon stb. alapuló töredékes, nyitott és melankolikus világlátás helyett újra egy teljes és egész(séges), zárt és derűs paradigmát nyisson.

Erdélyi János bírálata¹³ egyértelműen új és meghatározó jelenségként a fent mondottak értelmében, vagyis a romantikával szemben pozícionálja Petőfit:

„Az igazi költők – az isteni Plato véleményének dacára is – nemcsak büszke díszei a nemzetnek, nemcsak hasznos tagjai a nemzetnek, hanem szüksége-

sek is a hazának, mint a közboldogság nagy eszméinek előkészítői, a néperkölcsök nemesítői, az alvó vagy lankadó hazafiság, szabadság-szeretet, erény, vitézség, lovagiasság ébresztői s lelkesítői. Vannak azonban, kik a költői szép nevet csak bitorolják, akik a helyett, hogy valóban szépet, nemest és jót terjesztenék, csak *beteg érzélgést, betölthetetlen vágyakat, szolgai érzelmeket ébresztenek*, [Kiem. tőlem – MR] az izlést rontják s a nemzet testét lelkét elpuhítják.” (172.)

A beteg érzélgés, a betölthetetlen vágyak stb. egyértelműen a romantos/szentimentális költői paradigma karakterisztikus jellemzői, aminek a túlhaladása a cél, és aminek éppen Petőfi gyakorlata volna a garanciája. Ugyanis később ezt írja Erdélyi: [Petőfi nemzeti költő, de] „e mellett népköltő is, mert a nemzetiség előszámlált kellékei mellett, mik nélkül népköltészet nem képzelhető, legtöbbnyire úgy ír, hogy a sajátságos világu s eszmemenetelű, magasb műveltséget nélkülöző nép is megérthesse, szerethesse. *Egyszerűség, világosság, könnyűség* [Kiem. tőlem – MR] verseinek egyik fő érdeme.” (176.)

Erdélyi „beteg érzélgés, a betölthetetlen vágyak” versus „egyszerűség, világosság, könnyűség” újabb aszimmetrikusnak tekinthető ellentétpárja világos irányt mutat, kijelölve az irodalmi fejlődés újabb

stációját, és egyben programszerűen elhatárolódva az előző Vörösmarty-féle nemzedék eszményétől.

Ezek a fogalmak a népies gyakorlata kapcsán rögzültek már a legkorábbi kritikák nyomán költészetéhez, és alapozzák meg mindmáig kultuszát. Ráadásul a betölthetetlen vágyak stb. tipológiával szemben fogalmazódnak meg, vagyis Petőfit és költészetét a romantika ellenében definiálják. Egyszerűség, világosság, érthetőség, átlátszóság képzetei mindmáig az alapvető hívószavai a Petőfiről való beszédnek mind a közbeszédben, mind pedig a szakirodalomban.

Néhány korai példa a nyelvhasználatra:¹⁴

Pesti Divatlap, 1844. nov. 10. 91. „...Petőfi Sándor verseit nemes költői egyszerűség, gondolat- és érzellemélység, szellem- és nyelvben sajátos eredetiség, s legnagyobb lyrai változatosság bélyegzi.” [Versekről] 25.

Honderű, 1844. dec. 21. 403. Az egyébként ellenséges hangú Nádas-kay Lajos a *Versekről*: „érdemül kell kijelelnem költőnek a nyelv egyszerűségét, dagálytalanságát, mellyet legtöbb ifjú költőnk’ műveiben hasztalan keresünk.” 35.

A baráti *Pesti Divatlap* 1845. II. 27. sz. Irodalmi levelek Constanciához I. Petőfi és ellenségei. Szeverin-

től: „ő az egészséges természet, a nép, mi több a tőzgyökeres magyar nép költője, kinek legtöbb költeményét úr és pór egyaránt megérti, lelkesedve fogadja.” 140.

Szeverin Irodalmi levelek Cons-tanciaához VIII. (Tompá népregéi. – Petőfi és Vahot Sándor versei) PDL 1846. I. 14. sz. 274–75.: „íróink át kezdik látni, hogy nemzetiségünk eredeti tisztaságát nem a korcsosult salonokban, hanem a természethez olly közel álló, egészséges köznép körében kell keresni, és hogy ezen szegény köznép nyelve, szokásai és erkölcsi azon gazdag bánya, mellyből a legbecesebb érczek használhatók fel irodalmunk olvasztóhútájában.” 181.

Petőfi tehát a természethez közel álló, egészséges köznép költőjeként lép be az irodalomba mintegy olyan új költészeti paradigma megtestesítőjeként, amely a kudarcként és egyre nagyobb teherként érzékelt romántosságot hivatott felváltani.

Pulszky a 1847-es *Szépirodalmi Szemlé*ben megjelenő méltatásában így összegzi a fentieket:

„Petőfi musája a magyar köznép regéiben élő királyleány, mely mind a mellett, hogy haja arany, könyűje gyöngy, s mosolya rózsabimbó: mégis meztláb megyen le a patakra, hogy kedvesének ruháját mossa, s piros csizmát ölt vasárnap, midőn templomba készül; egyéb-

iránt hétköznap reggeltől napestig mindig danol. Danol pedig jó és rossz kedvében, danol munkánál és tivornyánál, danol, ha Szeret; danol, ha haragszik; mert Petőfi musája haragos és daczos kis lány ám, mely tudja azt, hogy ő szép, s hogy danolásának az egész vidék örül.”¹⁵

Talán nem túlzás, ha Pulszky királyleány metaforájába Nauszika alakját is belelátjuk, amely a népi képzetek naivitása és a görögségről kialakult naivitás közötti átmenetet biztosítja. A népre vetített görögségképzet a naiv világlátás (reflektálatlan, romlatlan, érintetlen és ősi egészként tételeződő létfelfogás) újraélésének és újraélesztésének lehetőségét villantja fel, amely az új nemzetfogalom teljességképzetének egyik fontos és szerves építőeleme lesz az 1840-es évek után.

Petőfi természetesen jól ismerte a romantos paradigma szabály- és képzetrendszerét, különösen korai szövegei (az 1846-os *Tündéralommal* bezárólag) egyértelműen tanúskodnak emellett.

Azaz nem egyszerűen arról van szó, hogy egyfajta ösztönös naivitással állt volna bele a népiesség paradigmájába, hanem a romántosságtól való poétikai elhatárolódás tudatos, (annyi talán megengedhető, hogy habitusából, lelki diszpozíciójából

eredő, azzal harmonizáló) és programszerűen épített eszközöként tállalt rá a népies megszólalásra, nem

utolsó sorban Vörösmartyval szemben pozícionált eredetiségének garanciájaként.

JEGYZETEK

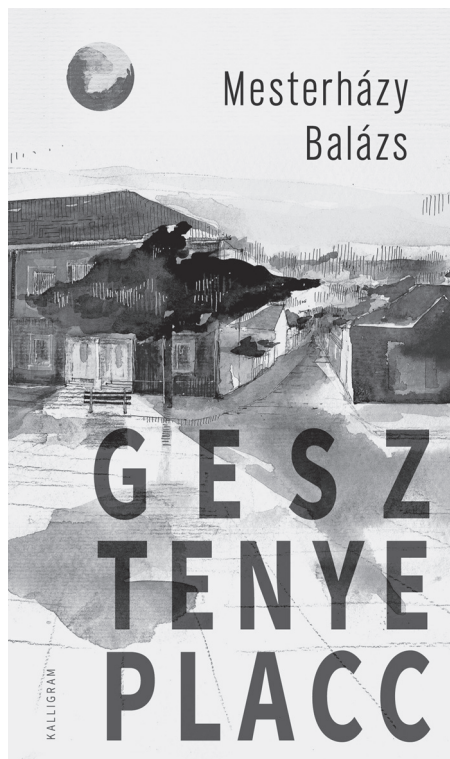
---

1. Pulszky Ferenc: *Népmondák*. In P. F.: Kisebb dolgozatai. Bp., MTA, 1914. 101.
2. Ennek korai kifejtését ld. Schiller Rousseau-val vitázó okfejtésében.
3. Magda Pál: *A' Culturáról*. Felső-magyarországi Minerva, 1826. február. 562.
4. Magda, uo.
5. Uo. 574.
6. Ld. Petőfi Sándor összes művei 3. Szerk. Kerényi Ferenc, Akadémiai Kiadó, Bp., 1997. 378–380.; Horváth János: *Petőfi Sándor*. Bp., Pallas Kiadó, 1922, 520–521.
7. „...e magasb kívánatokat kielégíteni, a költői fensőbb igényeknek megfelelni P. urnak olly dus vena, olly jeles tehetség s hivatás mellett, nem lesz nehéz. És az eszköz a mód, melly által az elérhető, szerintem nem fekszik egyébben, mint költő' ízlése' nemesbítésében.”
8. Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849. Szerk. Endrődi Sándor. Petőfi-könyvtár, XXIX–XXX. kötet, Bp., 1911.
9. Ennek egy tipikus, bár kései példáját láthatjuk Zlinszky Aladár *Toldi, a természetes ember* c. kiváló tanulmányának fogalomhasználatában. (Egyetemes Filológiai Közlöny, XXXI. évf. 1907.)
10. Ld. Farkas Gyula: Romános – romános – romantikus. Bp., Minerva Társaság, 1929.
11. Teleki József: A régi és új költés különbségeiről. *Tudományos Gyűjtemény*, 1818/2, 48–73. (T. J. aláírással)
12. Álljon itt egy hosszabb idézet ebből a keveset idézett cikkből: „Így történt a' régi mythosokkal is, mellyek ki- vetkezettve régi szentségükből, mesékbe, mondákba, regékbe mentek át, az üldözött vallás' régi szertartásai pedig, hol a' kereszténység' ünnepeihez csatlakoztak, mint a' szent János' tüze, a' húsvéti öntözés, a' pünkösdi királyság, hol mint helybeli szokás, fenmaradtak, hol pedig mint babona 's előítélet, vagy búbájós szokás, a' köz életben még most is, midőn titkos értelmük elfelejtetett, olly nagy szerepet játszanak, mint akkor, midőn a' hitvallás egyik főágai voltak. Sikeretlenek maradtak ezek' kiirtása iránt az egyházi 's polgári hatalom' eltilalmazásai, mellyek, különösen mindjárt a' kereszténység' behozatala után a' pogányság' ezen utolsó maradványait üldözték, és szint olly sikertelen volt a' múlt század' felvilágosodási időszakának oktatása, a' népi hív maradott régi isteneihez, mellyeket többé nem is ismert. Újabb időkben – hol csaknem fájlalni kez-

dék az első térítő' azon buzgóságát, melly a' pogánysággal még azon emlékeket is eltörölte, melyek a' nemzetek' régi szokásait, vallásukat 's egész állapotjukat velünk megismertethetnék – szorgalmasan gyűjtetnek ezen népmondák, ezen babonák és előítéletek, mint a' kereszténység előtti állapot' kevés, becses maradványai, melyekből a' nemzet' régi vallását, világnézetét 's szerkezetét, ha nem alaposan ismerni, legalább valószínűséggel gyanítani lehet. Ilyen gyűjteményből eredett Grimm Jakabnak, az újabb időkben politicalai hírre is lépett göttingi professornak,

mély tudományu roppant szorgalommal készült könyve „Deutsche Mythologie, Göttingen, 1835”. Pulszky Ferenc: *Népmondák*. Athenaeum 1840. II. sz. augusztus 6. 164.

13. (Erdélyi János) P. S. újabb költeményei Irodalmi Őr Életk. Melléklapja 1846. 13. sz., Endrődi Sándor (szerk.): *Petőfi napjai a magyar irodalomban*, Bp., 1911.
14. Az idézetek forrása: *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849*. Szerk.: Endrődi Sándor. *Petőfi-könyvtár*, XXIX–XXX. kötet, Bp., 1911.
15. Pulszky Ferenc kisebb dolgozatai, Bp., MTA, 1914. 187.

MEGJELENIK OKTÓBERBEN!

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.

Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:

1089 Budapest,
Rezső tér 15.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
6300 Ft, fél évre **10 800 Ft**,
egy évre pedig **19 860 Ft**

VEGYE MAGÁNAK A BÁTORSÁGOT!

DE MÉG JOBB, HA ELŐFIZET

Még sosem volt ilyen fontos.

Sem Önnek, sem nekünk.

Fizessen elő most egy évre **11 190 forint kedvezménnyel*** mindössze 21 960 forintért a Magyar Narancsra, és nem csak bátorságot kap tőlünk, de a legtöbb helyen **20 százalékos kedvezményre** jogosító Magyar Narancs Olvasókártyát is!

*Az áruspéldányhoz képest.

SZÁMOLJON VELÜNK!

egy szám újságárúnál: 650 Ft

egy szám éves előfizetőknél: **430 Ft**

ELŐFIZETÉSI ÁRAK:

negyedév: 6 600 Ft

fél év: 12 000 Ft

egy év + olvasókártya: 21 960 Ft

20% kedvezmény:

Belvárosi Színház | Bethlen Téri Színház | Cirko-Gejzír | Fonó Budai Zeneház | Írók Boltja | Jurányi Ház | Katona József Színház és Kamra | Ludwig Múzeum | Örkény Színház | Petőfi Irodalmi Múzeum | Radnóti Színház | Székény Színház | Trafó

10% kedvezmény:

Tengerszem Tűrabolt | Tranzit Art Café

Részletek:

www.magyarnarancs.hu/elfozetes

MAGYAR NARANC'S